

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені В.Н. КАРАЗІНА

Факультет геології, географії, рекреації і туризму

Кафедра фізичної географії та картографії

До захисту допустити
Зав. кафедри _____ доцент **Анатолій БАЙНАЗАРОВ**
« _____ » _____ 2024 р.

**СОЦІАЛІЗАЦІЯ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ
СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОЇ ОСВІТИ**

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

Виконала: студентка 2-го курсу д.ф.н,
групи ГО - 21
спеціальність: 014.07 Середня освіта
(Географія)
освітня програма: Географія, Людина і природа
та туристська робота
Оксана Павлівна КОТЛЯР
Науковий керівник:
доцент, к.пед.н. Катерина БОРИСЕНКО

Кваліфікаційна робота захищена з оцінкою

_____
Голова ЕК **Олександр САВВІЧ**
Секретар ЕК **Тетяна БУЛГАКОВА**
« _____ » _____ 2024 р.

Харків – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ.....	5
1.1. Функції в соціалізації у шкільному середовищі.....	5
1.2. Стадії соціалізації	12
1.3. Соціальні інститути які впливають на соціалізацію в школі	13
РОЗДІЛ 2. ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК ФАКТОР, ЩО ВПЛИВАЄ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ УЧНІВ.....	21
2.1. Особливості дистанційного навчання.....	21
2.2. Вплив дистанційної освіти на взаємодію учнів на соціалізацію.....	25
2.3. Онлайн ресурси та їх вплив на формування соціальних навичок.....	33
РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛІЗАЦІЯ УЧНІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ.....	48
3.1. Роль уроків географії в процесі соціалізації.....	48
3.2. Особливості проведення уроків географії в дистанційному форматі.....	54
3.3. Аналіз результатів соціалізації учнів на уроках географії в дистанційному форматі.....	58
3.4. Аналіз анкетування учнів та вчителів.....	63
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	69

ВСТУП

Сучасна система освіти переживає період значних трансформацій, зумовлених розвитком інформаційних технологій, глобалізаційними процесами та викликами, що постали перед суспільством унаслідок пандемії COVID-19 та війни в Україні. Одним із ключових аспектів цих змін є активне впровадження дистанційного навчання, яке суттєво вплинуло на організацію освітнього процесу, особливо в закладах загальної середньої освіти.

В умовах дистанційного навчання важливим є забезпечення не лише засвоєння навчального матеріалу, але й соціалізації учнів, тобто процесу формування особистості, її адаптації до соціального середовища та активної участі в ньому. Уроки географії, як навчальна дисципліна, що тісно пов'язана з реаліями сучасного світу, мають великий потенціал для формування у школярів ключових компетентностей, розвитку комунікативних навичок, екологічної свідомості та глобального мислення.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю розробки ефективних підходів до соціалізації учнів в умовах дистанційного навчання. Використання сучасних освітніх технологій, інтерактивних методик та інноваційних рішень на уроках географії сприяє формуванню позитивного соціального досвіду школярів, розвитку їхнього критичного мислення та готовності до викликів сучасного світу.

Мета роботи полягає у визначенні особливостей соціалізації учнів на уроках географії в умовах дистанційної освіти, аналізі педагогічних методів і засобів, які сприяють інтеграції учнів у соціальне середовище, та розробці практичних рекомендацій для педагогів.

У ході дослідження були поставлені такі завдання:

1. Проаналізувати теоретичні аспекти соціалізації у шкільному середовищі.
2. Дослідити вплив дистанційного навчання на соціалізацію учнів.

3. Визначити роль уроків географії у формуванні соціальних компетентностей.

4. Розробити методичні рекомендації для забезпечення ефективної соціалізації учнів під час дистанційного навчання.

Об'єктом дослідження є процес соціалізації учнів закладів загальної середньої освіти.

Предметом дослідження виступають педагогічні умови та методики соціалізації на уроках географії в умовах дистанційної освіти.

Результати даного дослідження можуть бути корисними для педагогів, методистів та керівників закладів освіти, що прагнуть підвищити ефективність освітнього процесу, сприяти гармонійному розвитку учнів та їхній адаптації до сучасного суспільства.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ У ШКІЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

1.1. Функції в соціалізації у шкільному середовищі

Соціалізація – це процес інтеграції особистості в суспільство, під час якого індивід засвоює соціальні норми, цінності, моделі поведінки та отримує навички, необхідні для ефективної взаємодії в соціумі. У шкільному середовищі соціалізація відіграє важливу роль у формуванні всебічно розвиненої особистості, яка здатна адаптуватися до умов сучасного суспільства [11].

Основні аспекти соціалізації:

1. Функції соціалізації у шкільному середовищі
  - a. Освітня функція: формування знань, умінь і навичок, необхідних для майбутнього професійного та особистісного зростання.
  - b. Виховна функція: засвоєння моральних норм і цінностей, розвиток емоційної культури та почуття відповідальності.
  - c. Комунікативна функція: розвиток здатності до співпраці, вирішення конфліктів, налагодження соціальних контактів.
  - d. Інтегративна функція: включення учня в суспільні групи, адаптація до соціального середовища.
2. Стадії соціалізації
  - a. Первинна соціалізація: відбувається в ранньому віці під впливом сім'ї. Школа стає наступним важливим середовищем, де дитина засвоює перші соціальні ролі, такі як роль учня, товариша, члена колективу.
  - b. Вторинна соціалізація: на цьому етапі учні засвоюють більш складні соціальні ролі, формують критичне мислення, починають усвідомлювати свої права та обов'язки [32].
3. Соціальні інститути, які впливають на соціалізацію у школі

a. Педагогічний колектив: учителі виконують роль носіїв знань і соціальних норм.

b. Учнівський колектив: однолітки формують середовище для соціальної взаємодії, спільної діяльності та підтримки.

c. Адміністрація школи: створює організаційні умови для гармонійного розвитку учнів.

Шкільне середовище має як позитивний, так і потенційно негативний вплив на соціалізацію:

- Позитивний вплив: сприяння розвитку комунікативних навичок, формування громадянської відповідальності, підтримка індивідуальних талантів.

- Негативний вплив: можливість виникнення конфліктів, булінгу, соціальної ізоляції, які можуть гальмувати процес соціалізації.

Теоретичні підходи до соціалізації:

1. Культурологічний підхід: акцентує увагу на засвоєнні культурних цінностей і традицій.

2. Діяльнісний підхід: наголошує на значенні активної участі учнів у різноманітних видах діяльності (навчальній, творчій, соціальній).

3. Особистісно-орієнтований підхід: враховує індивідуальні особливості, інтереси та потреби учнів.

4. Соціально-психологічний підхід: вивчає вплив групової динаміки та міжособистісних взаємин на формування особистості [22].

Учитель є одним із ключових агентів соціалізації в шкільному середовищі. Його завдання:

- Створювати комфортну атмосферу для навчання та взаємодії.
- Використовувати інтерактивні методи навчання для формування соціальних навичок.

- Підтримувати індивідуальний підхід до кожного учня.

Соціалізація у шкільному середовищі є багатограним процесом, який поєднує в собі освітню, виховну та соціальну складові. Ефективна соціалізація сприяє не лише успішному засвоєнню навчальної програми, а й формуванню гармонійної, активної та відповідальної особистості наведено а таблиці 1.1. [31].

Таблиця 1.1.

Теоретичні аспекти соціалізації у шкільному середовищі

1. Функції соціалізації	
Освітня	- Формування знань, умінь і навичок. – Підготовка до професійного та особистісного розвитку.
Виховна	- Розвиток моральних цінностей (чесність, відповідальність). – Формування емоційного інтелекту.
Комунікативна	- Розвиток навичок спілкування, співпраці, вирішення конфліктів. – Залучення до групової діяльності (проєкти, дискусії).
Інтегративна	- Адаптація до колективу. – Формування відчуття приналежності до шкільної спільноти.
2. Стадії соціалізації	
Первинна	- Формування базових соціальних ролей: учня, друга. – Підтримка позитивного середовища для самовираження.
Вторинна	- Розвиток складніших соціальних ролей, зокрема лідерських. – Усвідомлення життєвих цілей і власної ролі у суспільстві.
3. Соціальні інститути	
Педагогічний колектив	- Вчителі як приклади для наслідування. – Передача соціальних норм і цінностей.
Учнівський колектив	- Однолітки формують навички взаємодії, співпраці. – Можливість для соціальної підтримки чи ризик ізоляції.
Адміністрація школи	- Організація освітнього процесу та позакласних заходів. – Створення безпечного та гармонійного середовища.
4. Вплив шкільного середовища	

Позитивний	- Розвиток толерантності, відповідальності, співпраці. – Участь у шкільних заходах, волонтерстві, самоврядуванні.
Негативний	- Ризик булінгу, соціальної ізоляції. – Перевантаження навчанням, стрес, зниження мотивації.
5. Теоретичні підходи до соціалізації	
Культурологічний	- Передача культурних цінностей і традицій. – Вивчення історії, літератури, географії.
Діяльнісний	- Навчання через практичну діяльність: проекти, експерименти. – Вирішення реальних проблем у групах.
Особистісно-орієнтований	- Урахування здібностей і потреб учнів. – Використання індивідуального підходу в навчанні.
Соціально-психологічний	- Вивчення впливу групової динаміки, міжособистісних взаємин. – Формування соціальних зв'язків.
6. Роль учителя у соціалізації	
Завдання	- Бути наставником і прикладом для учнів. – Створення комфортного середовища для соціальної взаємодії.
Методи	- Інтерактивні методи: рольові ігри, дебати, дискусії. – Запобігання та вирішення конфліктів, підтримка учнів у складних ситуаціях.

Освітня функція соціалізації у шкільному середовищі є основним механізмом передачі знань, умінь і навичок, необхідних для формування особистості та підготовки до життя в суспільстві. Вона забезпечує розвиток інтелектуальних здібностей учнів, таких як аналітичне та творче мислення, здатність вирішувати проблеми й адаптуватися до нових умов. Через освітній процес школярі отримують базові знання з різних дисциплін, що формують уявлення про світ і забезпечують підготовку до професійної діяльності. Школа є місцем, де діти знайомляться з основними соціальними ролями, такими як учень, член колективу чи майбутній професіонал. Освіта орієнтує на самостійне планування навчання, розвиток відповідальності та здатності організувати себе. Вона також надає учням можливість освоїти важливі компетенції, серед яких

критичне мислення, цифрова грамотність і навички міжособистісного спілкування. Крім того, освітня функція сприяє розвитку культурної та моральної свідомості учнів. Шкільна програма знайомить їх із традиціями, звичаями, літературною та історичною спадщиною. Водночас, навчальний процес формує уявлення про етичні цінності, такі як чесність, справедливість, повага до інших. Це закладає основу для гармонійного співіснування в суспільстві. Освіта також розвиває емоційний інтелект. Учні вчаться усвідомлювати свої емоції, оцінювати досягнення, долати труднощі й адаптуватися до змін. Вони отримують досвід роботи в командах, участі в дискусіях і співпраці, що розвиває їхню соціальну компетентність. Зрештою, освітня функція виконує ключову роль у підготовці учнів до життя, забезпечуючи гармонійний розвиток їхніх інтелектуальних, моральних, соціальних та професійних якостей. Ефективність її реалізації залежить від умов навчання, сучасних педагогічних підходів і взаємодії учнів з учителями та однолітками [3].

Виховна функція соціалізації у шкільному середовищі спрямована на формування моральних, етичних і соціальних цінностей, які визначають поведінку та світогляд особистості. Через навчальний процес і позакласну діяльність учні засвоюють норми суспільного життя, такі як відповідальність, чесність, справедливість, співчуття та повага до інших. Виховання у школі допомагає дітям розуміти важливість правил, дотримання законів і відповідального ставлення до своїх дій. Шкільне середовище сприяє розвитку самоконтролю, дисциплінованості та здатності вирішувати конфлікти мирним шляхом. Важливу роль у цьому відіграють учителі, які своїм прикладом демонструють етичну поведінку та сприяють розвитку позитивного ставлення до життя. Виховний процес у школі допомагає учням засвоїти основи емоційного інтелекту, навчає їх розпізнавати свої почуття та розуміти емоції інших. Крім того, виховна функція тісно пов'язана з культурним розвитком. Через вивчення літератури, історії, мистецтва та національних традицій діти пізнають багатство

культури свого народу та світову спадщину, що формує їхнє почуття гордості та приналежності до суспільства. Важливим аспектом є виховання толерантності й поваги до інших культур, що сприяє розвитку відкритості та готовності до діалогу. У процесі виховання школа також сприяє формуванню соціальної активності учнів, залучаючи їх до громадських і волонтерських проєктів, участі у шкільному самоврядуванні. Це допомагає учням усвідомити свою роль у суспільстві, навчитися співпрацювати, приймати рішення й брати відповідальність за свої дії [8].

Виховна функція школи має на меті створення гармонійної особистості, здатної жити в суспільстві, дотримуватися моральних принципів і активно впливати на своє оточення. Вона реалізується через взаємодію вчителів, батьків та однокласників, які спільно формують у дитини систему цінностей та орієнтирів для успішної соціалізації. Комунікативна функція соціалізації у шкільному середовищі полягає у формуванні навичок ефективної взаємодії з іншими людьми. Школа є ключовим місцем, де діти навчаються спілкуватися, співпрацювати, висловлювати свої думки та розуміти інших. Цей процес відбувається як на уроках, так і під час позакласної діяльності, створюючи умови для розвитку комунікативної культури учнів [12].

Важливою складовою комунікативної функції є розвиток навичок слухання, аргументації та переконання. Учні вчаться висловлювати свої ідеї зрозуміло й логічно, брати участь у дискусіях, вирішувати конфлікти й знаходити компроміси. Школа також сприяє формуванню навичок роботи в команді, що передбачає співпрацю, взаємопідтримку та взаєморозуміння. Крім того, комунікативна функція розвиває емоційну чуйність і емпатію. У процесі спілкування діти вчаться розпізнавати емоції інших людей, проявляти толерантність і повагу до різних точок зору. Це особливо важливо в сучасному суспільстві, де вміння будувати продуктивні міжособистісні стосунки є одним із ключових факторів успішної соціалізації [7].

Школа також є платформою для міжкультурної комунікації, зокрема у багатонаціональних колективах, де учні знайомляться з різними традиціями, поглядами та стилями спілкування. Це сприяє формуванню відкритості до інших культур і готовності до інтеграції у глобалізованому світі. Завдяки комунікативній функції учні засвоюють основи соціальної взаємодії, які стануть базою для побудови стосунків у дорослому житті, як у професійній діяльності, так і в особистій сфері. Вона є важливим елементом гармонійного розвитку особистості, який формує соціально активного та відповідального члена суспільства [25].

Інтегративна функція соціалізації у школі спрямована на допомогу учням адаптуватися до колективу та відчутти свою приналежність до спільноти. Це важливий процес, оскільки він забезпечує гармонійне включення дитини у шкільне середовище та сприяє формуванню відчуття єдності з іншими людьми. У школі діти вчать взаємодіяти в групах, розуміти свої ролі та відповідальність у спільній діяльності. Це можуть бути уроки, групові проєкти, спортивні змагання чи позакласні заходи. Завдяки цьому кожен учень усвідомлює себе як частину більшого колективу, де важливо не лише досягати власних цілей, але й підтримувати інших. Інтеграція у шкільному середовищі також допомагає учням приймати різноманітність у поведінці, думках чи культурі однокласників. Вона сприяє формуванню толерантності, взаємоповаги та здатності знаходити спільну мову навіть у складних ситуаціях. Ця функція також відіграє роль у підтримці емоційного стану дитини. Відчуття прийняття і включення у шкільний колектив допомагає уникнути ізоляції, знижує рівень стресу та підвищує впевненість у собі. Водночас, позитивний досвід інтеграції формує в учня соціальні навички, які будуть корисні в подальшому житті [31].

Таким чином, інтегративна функція дозволяє дитині не лише успішно влитися в шкільну спільноту, але й розвинути навички взаємодії, які необхідні для побудови гармонійних стосунків у майбутньому.

1.2. Стадії соціалізації

Первинна соціалізація – це ключовий процес, що розпочинається на ранніх етапах життя дитини, коли вона опановує основи соціальної поведінки, навички взаємодії з іншими людьми та орієнтацію в навколишньому середовищі. У шкільному середовищі цей етап набуває особливого значення, адже саме тут дитина вперше стикається з формальною системою правил, нормами та специфікою життя у групі. У школі соціалізація починається з адаптації до ролі учня. Дитина освоює слідування розкладу, виконання завдань, уважне слухання вчителя та дотримання встановлених правил поведінки. Вона також робить перші кроки у налагодженні відносин із однокласниками, формує дружні зв'язки та набуває комунікативних навичок. Цей етап має вирішальне значення для формування базових цінностей, таких як чесність, відповідальність і повага до оточуючих. Школа виступає своєрідним майданчиком, де дитина вчиться розумінню соціальних ролей, взаємодії з авторитетними особами та пошуку свого місця у колективі. Крім того, первинна соціалізація впливає на емоційний розвиток дитини: вона починає усвідомлювати свої почуття та реагувати на емоції інших. Успішне проходження цього етапу формує в дитині впевненість у власних силах, стимулює інтерес до навчання та відкритість до нових знань і досвіду [1].

Таким чином, первинна соціалізація стає фундаментом для подальшого розвитку особистості, інтеграції у соціум та здатності долати майбутні виклики. Вона є основоположним етапом на шляху до повноцінного й ефективного життя в суспільстві.

Вторинна соціалізація – це процес, який відбувається після первинної соціалізації, коли дитина вже освоїла основи соціальних норм і навичок, але продовжує вивчати нові соціальні ролі та адаптується до більш складних соціальних груп і структур. У шкільному контексті вторинна соціалізація полягає в розвитку дитини в рамках більш конкретних суспільних ролей, таких

як роль учня в класі, члена шкільної спільноти або учасника позакласних заходів [27].

На цьому етапі школярі починають усвідомлювати свою індивідуальність, відмінності від однолітків і розвивають здатність адаптуватися до різних соціальних ситуацій. Вони здобувають досвід взаємодії в групах за межами родини, вивчають, як взаємодіяти з вчителями, друзями, а також з людьми, яких вони не знають так добре. У той час, коли первинна соціалізація створює базу для поведінки, вторинна соціалізація включає вдосконалення навичок соціальної взаємодії, таких як комунікація, вирішення конфліктів і співпраця [9].

Діти на цьому етапі починають усвідомлювати свою роль у колективі, розуміти взаємозв'язок своїх вчинків з результатами для інших. Вони отримують досвід у більш складних соціальних ситуаціях, наприклад, працюючи в команді, обговорюючи ідеї в групах або беручи участь у шкільному самоврядуванні. Цей процес також включає освоєння знань і навичок, що допомагають адаптуватися до подальших етапів життя, коли дитина вже готується до дорослого життя та прийняття більш складних соціальних ролей [45].

Процес вторинної соціалізації відіграє ключову роль у формуванні особистісної ідентичності та розвитку соціальної відповідальності. Він допомагає дитині глибше усвідомити себе, вибудувувати стосунки з іншими й інтегруватися в складніші соціальні структури. Такий розвиток триває протягом шкільного навчання, коли учні не лише засвоюють нові знання, а й розвиваються як свідомі й активні члени суспільства [18].

1.3. Соціальні інститути які впливають на соціалізацію в школі

Педагогічний колектив школи відіграє одну з основних ролей у процесі соціалізації учнів. Цей колектив включає в себе не лише вчителів, а й адміністрацію школи, вихователів, психологів, соціальних працівників, а також інших педагогічних працівників. Усі ці люди не лише навчають дітей, але й є

моделями поведінки, носіями соціальних норм, цінностей і традицій, які передаються учням через взаємодію. Педагогічний колектив забезпечує соціалізацію в школі через створення навчально-виховного середовища, яке допомагає дитині стати частиною більш широкої соціальної спільноти [23].

По-перше, вчителі відіграють важливу роль як авторитети для своїх учнів. Вони не обмежуються лише передачею знань із дисциплін, а також допомагають формувати моральні цінності, поведінкові норми, ставлення до навколишнього світу й людей. Своїм прикладом, ставленням до дітей, методикою викладання та виховною роботою вчителі створюють соціальну модель поведінки, яка слугує орієнтиром для школярів. Учні, спостерігаючи за ними, опановують способи спілкування, розв'язання конфліктів, групової взаємодії, а також вчать ефективно організовувати навчальний процес та повсякденні справи. Окрім цього, педагоги допомагають дітям адаптуватися до шкільного середовища, знайомлять їх із правилами поведінки та нормами успішного навчання. Це сприяє формуванню життєвих понять про соціальні зобов'язання, які учні переносять у своє повсякденне життя.

По-друге, педагоги активно впливають на розвиток емоційного інтелекту учнів. Діяльність соціальних працівників, психологів та інших фахівців спрямована на підтримку емоційного стану дітей. Вони допомагають школярам справлятися зі стресами, адаптуватися до різних соціальних умов та шкільного середовища, вирішувати міжособистісні конфлікти. Психологічна й емоційна підтримка є невіддільним чинником соціалізації дитини – вона дає змогу відчувати безпеку й комфорт у стінах навчального закладу [24].

Важливу роль відіграє також адміністрація школи, яка створює передумови для гармонійної соціалізації учнів. Від організації навчального процесу до розробки програм із формування соціальної відповідальності, толерантності та емпатії – адміністрація забезпечує сприятливе середовище для розвитку в учнів почуття згуртованості й спільності. Підтримуючи учнівське самоврядування та впроваджуючи виховні ініціативи, адміністрація формує

шкільну культуру, що ґрунтується на цінностях поваги й взаєморозуміння. Вона ж забезпечує безпечні умови навчання, які дають змогу дитині відчувати себе частиною великої соціальної системи.

Таким чином, педагогічний колектив має значний вплив на соціалізацію школярів. Через спільну діяльність усіх учасників освітнього процесу забезпечується не лише академічна підготовка, а й освоєння соціальних норм і навичок. У результаті учні отримують важливий досвід, який допомагає їм бути готовими до активного життя в суспільстві.

З іншого боку, учнівський колектив стає ключовим елементом у процесі соціалізації. Ця група дітей створює середовище взаємодії, яке сприяє формуванню дружніх зв'язків, норм співпраці та взаємоповаги. Саме через участь у колективі діти навчаються комунікації та міжособистісним відносинам, розвивають здатність працювати в команді й взаємодіяти з однолітками. Значний вплив учнівського колективу проявляється через спільні діяльності – навчальні проекти, спортивні змагання чи культурно-мистецькі заходи. Завдяки таким активностям школярі опановують навички співпраці, вдосконалюють комунікативні здібності та розвивають уміння долати конфлікти мирно й знаходити компроміси. Однолітки також є джерелом емоційної підтримки: вони допомагають справлятися з труднощами адаптації до шкільного середовища або складними життєвими ситуаціями [21].

Таким чином, учнівський колектив є ключовим елементом у процесі соціалізації, оскільки він формує навички міжособистісних стосунків, сприяє розвитку емоційної підтримки та допомагає дітям засвоювати соціальні норми і цінності, які визначатимуть їхню поведінку в майбутньому. Адміністрація школи є важливим соціальним інститутом, який має значний вплив на процес соціалізації учнів. Вона складається з керівництва школи – директора, заступників, а також інших працівників, які займаються організацією навчального процесу, виховної роботи та забезпеченням шкільної дисципліни. Від діяльності адміністрації залежить не тільки освітній рівень, але й соціальне

середовище, в якому учні розвиваються [6]. Адміністрація школи формує загальні умови для навчання та розвитку дітей. Вона визначає шкільні правила, норми та стандарти, які повинні дотримуватися як учні, так і педагоги. Завдяки цьому встановлюється організоване і дисципліноване середовище, в якому учні вчаться не тільки знанням, а й соціальним нормам, що дозволяє успішно інтегруватися в суспільство. Це включає дисципліну, поведінку в класі, взаємоповагу до однокласників і вчителів, дотримання правил безпеки та інші аспекти, які впливають на розвиток особистості. Крім того, адміністрація школи є важливим чинником у розвитку шкільної культури та підтримці шкільного клімату [4]. Вона повинна створювати умови для того, щоб учні відчували себе комфортно, були мотивовані до навчання і розвитку. Школа має бути не лише місцем для отримання знань, але й середовищем для емоційного і соціального розвитку, де дитина може реалізувати свої таланти, знайти однодумців і відчутти підтримку вчителів та однокласників [7]. Адміністрація активно сприяє організації позакласних заходів, спортивних та культурних заходів, що дозволяє учням не лише розвиватися інтелектуально, але й розвивати соціальні навички через участь у спільних проєктах, роботі в команді, спортивних змаганнях, театральних виставах та інших ініціативах [3]. Це дозволяє дітям краще розуміти себе, відчутти себе частиною великого колективу та навчитися працювати з іншими людьми. Також адміністрація школи має важливу роль у вирішенні конфліктів, які можуть виникати серед учнів. Вона повинна створювати ефективні механізми для вирішення суперечок, підтримувати культуру взаємоповаги та толерантності, а також вжити заходів для запобігання булінгу та іншої деструктивної поведінки.

Таким чином, адміністрація школи відіграє центральну роль у соціалізації учнів. Вона формує правила і норми, визначає шкільну культуру і забезпечує стабільне й безпечне середовище для розвитку кожного учня. Завдяки адміністрації створюються умови для розвитку не тільки академічних, а й

соціальних та емоційних навичок, що є основою для подальшого успішного життя учнів у суспільстві [17].

Шкільне середовище має значний вплив на процес соціалізації учнів, оскільки воно є одним із основних місць, де діти взаємодіють із однолітками та дорослими, а також засвоюють соціальні норми, цінності і моделі поведінки, які визначають їхнє місце в суспільстві. Школа створює умови, в яких учні не лише отримують знання, а й розвивають особистість, соціальні навички, емоційні і моральні орієнтири [15]. Шкільне середовище формує почуття належності до групи, оскільки в школі учні регулярно взаємодіють з іншими дітьми, розвивають дружні стосунки, співпрацюють у навчальних і позакласних заходах [11]. Це дає можливість формувати навички спілкування, емпатії, вирішення конфліктів та співпраці. Взаємодія в колективі допомагає учням відчувати себе частиною більшого соціального середовища, що підвищує їхню впевненість у собі та мотивацію до досягнення спільних цілей. Окрім цього, шкільне середовище визначає соціальні норми і стандарти, яким учні повинні відповідати [32]. Це включає правила поведінки, моральні принципи, академічні вимоги та етичні цінності, які вчителі та адміністрація школи закладають через навчальний процес та виховну роботу. Школа формує не лише інтелектуальні компетенції учнів, а й їхній характер, відношення до інших людей, до роботи та до самого себе. Шкільне середовище також має великий вплив на емоційний стан учнів. Сприятливе середовище, де учні відчувають підтримку з боку педагогів і однокласників, допомагає знизити рівень стресу і тривожності. Відчуття безпеки та підтримки в школі сприяє розвитку соціальних навичок, а також допомагає дітям долати труднощі в особистісному розвитку. Якщо шкільне середовище є токсичним або неприязним, це може призвести до ізоляції учня, виникнення проблем з адаптацією та негативно вплинути на його соціалізацію. Не менш важливим є фізичне середовище школи: класи, коридори, спортивні майданчики та інші простори. Вони повинні бути комфортними, безпечними та сприяти розвитку творчості, фізичної активності та особистісного росту. Впорядковане,

чисте і добре організоване середовище також позитивно впливає на настрій учнів і формує у них відповідальність за навколишній простір [31]. Таким чином, шкільне середовище є ключовим фактором у процесі соціалізації учнів. Воно не лише забезпечує навчальний процес, а й створює умови для розвитку соціальних навичок, емоційного благополуччя та формування моральних орієнтирів, що допомагають учням адаптуватися до життя в суспільстві. Шкільне середовище має величезне значення для соціалізації учнів, і в цьому контексті можна застосувати культурологічний підхід, який зосереджується на ролі культури у формуванні особистості. Культурологічний підхід вивчає школу не лише як інститут передачі знань, а й як середовище, де взаємодіють різноманітні культурні процеси: від освіти до соціальних норм, моральних цінностей та традицій [27].

У межах культурологічного підходу школа розглядається як простір, де формується культурна ідентичність учнів, де вони засвоюють елементи загальної культури, а також культурні відмінності, що можуть існувати в контексті різних соціальних груп. Школа є місцем, де відбувається "культурна трансляція" – процес передачі знань, норм, цінностей та символів, які є частиною конкретної культури чи суспільства. Шкільне середовище не лише впливає на когнітивний розвиток учнів, але й на формування їхніх культурних орієнтирів і соціальних норм. У культурологічному контексті важливою є роль шкільних традицій, символів, ритуалів і свят, які закріплюють певні культурні цінності. Це можуть бути шкільні свята, зустрічі з відомими людьми, святкування досягнень учнів або вивчення культури та історії на уроках. Такий підхід допомагає учням не тільки освоювати певні знання, а й розвивати почуття належності до національної та загальнолюдської культури [19].

Також варто зазначити, що школа є місцем, де культуру розвивають і діти через свої особисті інтереси, участь у позакласних заходах, спортивних та культурних подіях. Шкільне середовище дає можливість для формування у дітей власного світогляду, їхніх уподобань, зокрема через музику, літературу,

мистецтво, і це також є частиною соціалізації. Учні не лише засвоюють вже існуючі культурні моделі, але й створюють нові, взаємодіючі між собою в умовах шкільного колективу. Культурологічний підхід також дозволяє поглянути на школу, як на осередок міжкультурної взаємодії, де можуть перехрещуватися різні культурні традиції, світогляди, що сприяє розвитку толерантності, взаємоповаги до інших культур і створенню мультикультурного середовища. Так, учні не тільки засвоюють власну культурну спадщину, а й навчаються приймати і поважати відмінності інших, що є важливою складовою соціалізації в сучасному світі [1].

Отже, культурологічний підхід підкреслює важливість шкільного середовища як простору для формування культурної ідентичності учнів, розвитку їхніх соціальних і комунікативних навичок, а також як місце, де відбувається взаємодія культур, що сприяє становленню моральних та соціальних цінностей. Перехід від культурологічного підходу до діяльнісного дозволяє ще глибше осмислити процеси соціалізації учнів у шкільному середовищі. У культурологічному контексті школа постає як простір, де передаються культурні цінності та соціальні норми. Проте для того, щоб ці процеси стали дійсно результативними, необхідно звернути увагу на те, як ці культурні та соціальні елементи втілюються у конкретних діях і практиках учнів.

Діяльнісний підхід акцентує увагу на тому, що соціалізація відбувається не лише через засвоєння знань і цінностей, але й через активну участь учнів у різноманітних видах діяльності [4]. Це може бути як навчальна, так і позакласна діяльність, яка дозволяє дітям не лише спостерігати за певними культурними чи соціальними нормами, а й безпосередньо впливати на них, активно включаючись у процеси взаємодії. Важливо, що саме в діяльності учні знаходять реальні можливості для розвитку своїх соціальних і комунікативних навичок [8].

Учнівська діяльність в школі, будь то навчання, участь у культурних, спортивних або волонтерських заходах, сприяє розвитку таких компетенцій, як

уміння працювати в команді, вирішувати конфлікти, брати на себе відповідальність за спільний результат. Це дає учням можливість не тільки усвідомити соціальні норми, а й сформувати власну соціальну роль у суспільстві через активну практичну діяльність. Школа стає простором для реалізації творчих і організаційних здібностей дітей, їхнього бажання діяти, змінювати навколишнє середовище. Виходячи з діяльнісного підходу, важливо, щоб школа створювала умови для різноманітної діяльності учнів, де кожен може проявити себе [22]. Це може бути не лише в рамках навчального процесу, але й у позакласній діяльності – організація шкільних свят, участь у клубах, спортивних змаганнях, різних проєктах. Всі ці види діяльності допомагають учням не тільки засвоювати знання, а й втілювати їх у конкретних діях, що стають основою для їхньої соціалізації.

Таким чином, діяльнісний підхід підкреслює важливість активної участі учнів у різних видах діяльності, що дозволяє їм не лише усвідомлювати соціальні й культурні норми, а й на практиці реалізовувати їх, формуючи власну соціальну роль у суспільстві [38]. Школа, як осередок соціалізації, є простором для розвитку діяльності, яка є основою для формування соціальних і моральних цінностей у дітей.

РОЗДІЛ 2. ДИСТАНЦІЙНЕ НАВЧАННЯ ЯК ФАКТОР, ЩО ВПЛИВАЄ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ УЧНІВ

2.1. Особливості дистанційного навчання

Дистанційне навчання стало масовим явищем через необхідність адаптувати освітній процес до умов пандемії COVID-19 та війни в Україні. Це навчання, яке проходить через інтернет, стало не лише інструментом для продовження навчального процесу, а й суттєво змінило саму модель взаємодії учнів та вчителів. Особливо важливою є роль соціалізації у школах під час дистанційного навчання, оскільки цей процес значно впливає на формування комунікаційних і міжособистісних навичок у дітей.

В умовах традиційного навчання учні можуть безпосередньо спілкуватися з однокласниками, брати участь у групових проєктах, обговореннях та дискусіях. Однак під час дистанційного навчання ці можливості значно обмежуються. В основному, взаємодія відбувається через екран комп'ютера або мобільного пристрою, що змінює характер соціальних зв'язків і часто призводить до ізоляції учнів.

Одним із значних недоліків дистанційного навчання є обмежене спілкування між учнями, а також відсутність фізичної присутності в класі, що значно знижує соціальні контакти і можливості для розвитку соціальних навичок. Дистанційне навчання часто призводить до ізоляції учнів, особливо тих, хто має складнощі з адаптацією або не може звернутися за допомогою до вчителя у реальному часі [29].

Гнучкість є одним з основних переваг дистанційного навчання. Студенти можуть самостійно планувати свій розклад, виходячи з власних потреб і можливостей. У традиційній формі навчання учні часто змушені підлаштовуватися під розклад шкільних уроків, який не завжди відповідає їх індивідуальним ритмам роботи або рівню розуміння матеріалу. В умовах

дистанційного навчання цей бар'єр усувається, оскільки учень може витратити більше часу на складні теми і прискорити вивчення тих, які йому даються легко [14].

Дистанційне навчання відкриває доступ до величезної кількості додаткових освітніх ресурсів. Вебінари, онлайн-курси, освітні платформи, такі як Khan Academy, Coursera, edX, відкривають нові можливості для учнів, дозволяючи використовувати ці ресурси не лише як додаткові, але й як основні для вивчення географії та інших предметів. Наприклад, учень може переглядати інтерактивні карти, працювати з віртуальними лабораторіями, використовувати онлайн-інструменти для аналізу даних або виконувати завдання з географічних досліджень через спеціалізовані платформи [30].

В умовах дистанційного навчання відсутність особистого контакту створює певні труднощі у взаємодії між учителем та учнем. Вчителі не можуть бачити безпосередньо емоційну реакцію учнів, їх рівень розуміння матеріалу або труднощі, з якими учні можуть стикатися в процесі навчання. Це може ускладнювати надання індивідуальної підтримки та корекцію навчального процесу.

Однак розвиток технологій дозволяє знаходити ефективні шляхи для покращення комунікації. Використання чатів, форумів, відеоконференцій дозволяє учням швидко отримувати відповіді на питання і комунікувати з вчителями. Також з'являється можливість для неформального спілкування через групові чати або форуми, де учні можуть обговорювати матеріал, задавати питання або взаємодіяти з однокласниками. Наприклад, в географії учні можуть обговорювати складні питання, пов'язані з темами клімату або природних катастроф, що стимулює розвиток критичного мислення і дозволяє учням розвивати навички аргументації і дебатування.

Однією з найбільших проблем, з якими стикаються учні під час дистанційного навчання, є соціальна ізоляція. Зазвичай навчання в класі передбачає активну взаємодію між учнями. Вони можуть працювати над

груповими проєктами, брати участь у спільних дискусіях, організовувати позакласні заходи. Однак, у дистанційній освіті ці можливості обмежені. Дистанційні заняття не дають можливості проводити спільні групові дослідження, експерименти, спостереження за природними явищами або фізичними процесами. Це значно ускладнює розвиток соціальних і комунікативних навичок учнів [26].

У класах учні можуть безпосередньо взаємодіяти між собою, знаходити спільні інтереси, разом долати труднощі навчального процесу, працювати в команді. Під час дистанційного навчання ці соціальні механізми значно ослаблені, що може призвести до зниження соціальної активності учнів, а також їх здатності ефективно співпрацювати в команді.

З цією метою багато шкіл намагаються впроваджувати інструменти для спільної роботи в онлайн-середовищі. Наприклад, учні можуть працювати разом в онлайн-документах (Google Docs, Microsoft OneDrive), де кожен може додавати свої ідеї та доповнення. Такі онлайн-платформи дозволяють організовувати групові обговорення, де учні обмінюються думками і взаємно коригують свої ідеї.

Проте, не всі учні мають рівний доступ до необхідних технологій для участі в дистанційному навчанні. Проблеми з інтернет-з'єднанням, наявність старих комп'ютерів або гаджетів можуть значно обмежити участь учня в онлайн-уроках. Учні, які не мають доступу до стабільного Інтернету або сучасної техніки, можуть відставати від своїх однокласників, що створює освітню нерівність.

Зазначимо, що для деяких учнів дистанційне навчання є більш зручним, оскільки вони можуть працювати в комфортних для себе умовах, не стикаючись із зовнішнім відволіканням, які часто є у класі. Проте, учні, що мають проблеми з доступом до сучасних технологій або обмежені технічними можливостями, можуть відчувати себе виключеними з освітнього процесу.

Психологічно дистанційне навчання може бути складним для учнів. Відсутність безпосереднього спілкування з учителями і однокласниками може спричинити почуття ізоляції, що у свою чергу може викликати тривогу та стрес у учнів. Вони можуть відчувати себе відокремленими від соціальної групи, що може негативно позначитися на їх емоційному стані і мотивації до навчання [21].

Особливо це стосується учнів, які мають низький рівень самостійності або не можуть ефективно організувати своє навчання без постійного контролю з боку викладача. Такий формат навчання може призвести до вигорання, відсутності мотивації до навчання або навіть депресивних розладів.

Для боротьби з цими негативними ефектами багато шкіл впроваджують психологічну підтримку, організують регулярні онлайн-зустрічі з психологами та соціальними педагогами, які допомагають учням впоратися з емоційними труднощами. Окрім того, важливо створити атмосферу, де учні можуть вільно виражати свої переживання, ставити питання і отримувати на них підтримку [24].

Незважаючи на всі труднощі, дистанційне навчання дає чудову можливість для впровадження сучасних технологій у навчальний процес. Це не лише інтерактивні навчальні платформи, але й використання спеціальних географічних додатків для дослідження карт, аналізу кліматичних змін, вивчення природних процесів і катастроф.

Для вивчення географії, наприклад, можна використовувати онлайн-карти, програми для створення 3D-карт або моделювання кліматичних умов. Завдяки цим технологіям учні можуть не лише вивчати теоретичні аспекти географії, але й виконувати практичні завдання, що зазвичай вимагають фізичної присутності в лабораторії або на місцевості. Дистанційне навчання є потужним інструментом, який здатен значно змінити освітній процес. Однак воно також створює низку нових викликів, особливо в контексті соціалізації учнів. Важливо забезпечити рівний доступ до технологій, зберігати і розвивати соціальні та

комунікативні навички учнів, а також надавати їм психологічну підтримку в умовах нової навчальної реальності. Тільки за умови гармонійного поєднання технологічних і соціальних аспектів дистанційне навчання може стати ефективною альтернативою традиційним методам освіти, особливо в умовах постійно змінюваного світу [33].

2.2 Вплив дистанційної освіти на взаємодію учнів та соціалізацію

Дистанційна освіта суттєво впливає на взаємодію учнів і процес їх соціалізації, оскільки змінює традиційні форми комунікації та участі в соціальних практиках. Соціалізація, яка в умовах очного навчання відбувається через спілкування з однокласниками, учителями та участь у шкільних заходах, у дистанційній формі набуває інших характеристик. В умовах дистанційного навчання учні здебільшого комунікують за допомогою цифрових платформ, таких як Zoom, Google Meet, або через чати й форуми. Це суттєво обмежує спектр невербальної комунікації, яка є важливою складовою людського спілкування. Учні не можуть бачити емоційні реакції один одного так повноцінно, як під час живого спілкування, що ускладнює формування довірливих і глибоких відносин. Такий формат також впливає на динаміку спілкування між учнями. Наприклад, активність у групових обговореннях часто залежить від технологічних навичок і рівня комфорту при взаємодії в онлайн-середовищі. Учні, які не впевнені у своїх знаннях або мають труднощі з використанням технологій, можуть відчувати ізоляцію й утримуватися від участі в обговореннях. Дистанційне навчання зменшує кількість ситуацій, у яких учні можуть розвивати соціальні навички, такі як вміння працювати в команді, вирішувати конфлікти або ефективно вести переговори. Групові проєкти й обговорення часто проводяться у спрощеній формі або взагалі не відбуваються, що позбавляє учнів можливості навчитися співпраці. Це особливо критично для підлітків, у яких процес соціалізації у шкільному середовищі є ключовим етапом у формуванні особистості.

Попри обмеження, дистанційна освіта також відкриває нові можливості для взаємодії. Цифрові інструменти, такі як освітні платформи та соціальні мережі, створюють нові способи для співпраці і обміну ідеями. Наприклад, учні можуть разом працювати над онлайн-проектами, спілкуватися у групових чатах або брати участь у віртуальних екскурсіях. В географії це можуть бути віртуальні дослідження клімату чи аналіз реальних даних через спеціалізовані платформи, такі як ArcGIS. Однак і тут є виклики. Онлайн-взаємодія часто має поверхневий характер і не замінює живого спілкування. Соціальна ізоляція може поглиблюватися через відсутність фізичного контакту з однолітками, що ускладнює емоційний розвиток і створення міцних дружніх зв'язків. Тривале дистанційне навчання може призвести до почуття ізоляції, зниження мотивації і навіть депресії. Для багатьох учнів школа є не лише місцем здобуття знань, але й ключовим соціальним середовищем, де вони формують свої перші важливі соціальні зв'язки. Втрата цієї можливості може мати тривалі наслідки для їхнього емоційного розвитку.

Водночас для учнів, які мали труднощі у соціальній взаємодії в умовах очного навчання (наприклад, через сором'язливість або конфлікти), дистанційна форма може стати більш комфортною. Вони можуть відчувати менше тиску під час взаємодії через онлайн-формати. Зміни ролі вчителя в процесі соціалізації У дистанційній освіті роль вчителя у соціалізації учнів також зазнає трансформації. Вчитель стає не лише викладачем матеріалу, але й модератором онлайн-спілкування. Він повинен створювати можливості для дискусій, організовувати групові проекти і стежити за тим, щоб усі учні брали активну участь у процесі. Наприклад, вчитель географії може використовувати інтерактивні онлайн-інструменти для організації віртуальних командних проектів, що дозволяють учням аналізувати кліматичні дані чи створювати карти. Пошук балансу між онлайн і офлайн. Оптимальною стратегією у впровадженні дистанційного навчання є створення змішаного підходу, який дозволяє учням поєднувати переваги дистанційного формату з традиційними формами соціалізації.

Наприклад, організація офлайн-заходів, таких як польові дослідження з географії, або інтеграція елементів живого спілкування в онлайн-формати (наприклад, регулярні відеоконференції з відкритими дискусіями) [32].

Узагальнюючи, дистанційна освіта створює нові виклики і можливості для соціалізації учнів. Ефективність цього процесу значною мірою залежить від використання педагогами сучасних технологій, психологічної підтримки учнів і розробки стратегій, які дозволяють мінімізувати негативний вплив ізоляції [11].

З точки зору дитячої психології, навчання онлайн впливає на розвиток дітей по-різному, залежно від їх віку, особистих особливостей, соціального середовища та якості організації навчального процесу. Цей формат має як позитивні, так і негативні аспекти для розвитку дитини. Онлайн-навчання сприяє розвитку когнітивних навичок, таких як самостійність, критичне мислення та навички роботи з інформацією. Діти вчаться користуватися різними платформами, знаходити й обробляти інформацію в цифровому середовищі. Наприклад, використання інтерактивних завдань, відео або симуляцій може зробити процес навчання захопливим і стимулювати пізнавальний інтерес. Проте, постійне перебування перед екраном може знижувати концентрацію уваги, викликати перевтому й ускладнювати сприйняття інформації через відсутність живого контакту з учителем. Для молодших школярів це особливо важливо, адже їхній мозок розвивається через безпосередню взаємодію з об'єктами та людьми. Соціалізація під час онлайн-навчання може бути обмеженою. Діти менше взаємодіють із ровесниками, що знижує можливість розвитку комунікативних навичок, емпатії та навичок роботи в команді. Молодші школярі та підлітки особливо потребують живого спілкування, яке допомагає формувати почуття приналежності до групи [41].

Водночас у деяких дітей із соціальною тривожністю чи інтровертів дистанційне навчання може знижувати рівень стресу. Вони почуваються комфортніше, маючи можливість виконувати завдання без безпосередньої присутності великої кількості людей. Діти, які навчаються онлайн, можуть

відчувати емоційну ізоляцію через відсутність щоденного контакту з однолітками та вчителями. Це може вплинути на розвиток впевненості у собі, формування стресостійкості та здатність регулювати емоції. Також важливо враховувати, що навчання вдома може сприяти залежності від батьків, особливо у молодших школярів, які часто потребують допомоги. Однак, якщо дитина отримує достатню підтримку з боку батьків і педагогів, це може допомогти їй розвинути самоконтроль, адаптивність і здатність до самостійного вирішення проблем [13].

Одним із ключових аспектів дитячого розвитку під час онлайн-навчання є формування мотивації. Відсутність прямого контакту з учителем і однокласниками може знижувати інтерес до навчання. Учні молодшого віку особливо потребують зовнішніх стимулів, таких як схвалення вчителя чи спільна діяльність із ровесниками. Для старших школярів дистанційне навчання може стати поштовхом до розвитку саморегуляції та навичок тайм-менеджменту, оскільки вони змушені самостійно планувати свій час і виконувати завдання [1].

Дитяча психологія також звертає увагу на важливість фізичної активності для психоемоційного розвитку. Онлайн-навчання часто знижує рівень рухової активності, що може впливати на фізичне здоров'я дитини, а це, своєю чергою, відображається на її загальному емоційному стані та здатності до навчання.

Тривале використання цифрових пристроїв може викликати проблеми з регуляцією емоцій, увагою й розвитком уяви. Залежність від екранів може замінювати реальний досвід і перешкоджати розвитку креативного мислення, особливо у молодших дітей, які вчаться через гру та активну взаємодію з навколишнім середовищем (рис. 2.1).

Водночас, цифрові технології можуть стати потужним інструментом для розвитку. Наприклад, освітні платформи, симулятори, інтерактивні завдання й ігри можуть стимулювати інтерес до навчання й допомагати розвивати логічне мислення [5].

Рис. 2.1. Дитячий світ на дистанційному навчанні

Під час дистанційного навчання особлива роль у соціалізації та емоційному розвитку дітей належить сім'ї. Батьки стають посередниками між дитиною та освітнім процесом, підтримуючи мотивацію й створюючи сприятливі умови для навчання. Якщо в сім'ї є напруга або брак підтримки, це може негативно впливати на психологічний стан дитини, наведено в таблиці 2.1

Таблиця 2.1

Порівняння впливу онлайн та офлайн навчання на розвиток і соціалізацію дітей з точки зору психології

Аспект	Онлайн-навчання	Офлайн-навчання
Когнітивний розвиток	Розвиток цифрових навичок, критичного мислення, самостійності. Можливі труднощі з концентрацією через відволікаючі фактори.	Формування уваги, пам'яті та логічного мислення через живе спілкування. Більше можливостей для інтерактивного навчання.
Соціалізація	Обмежена взаємодія з однолітками; формування поверхневих зв'язків через чати та відеозустрічі.	Живе спілкування сприяє розвитку емпатії, вміння працювати в команді та вирішувати конфлікти.
Емоційний розвиток	Можливі почуття ізоляції, зниження мотивації. Комфортніше для інтровертів.	Емоційна підтримка через живий контакт із вчителями та ровесниками. Більше можливостей для емоційного вираження.
Формування мотивації	Складно підтримувати інтерес без зовнішніх стимулів. Розвиваються саморегуляція та тайм-менеджмент.	Висока мотивація завдяки підтримці вчителів та взаємодії з однолітками. Формування командного духу.
Комунікативні навички	Обмежені можливості для розвитку невербальної комунікації та глибоких міжособистісних зв'язків.	Активний розвиток навичок спілкування через дискусії, групові проекти та спільні активності.
Фізичний розвиток	Низька рухова активність через тривале перебування перед екраном.	Збалансована активність через перерви, уроки фізкультури та позашкільні заходи.
Психологічний стан	Можливе збільшення тривожності та залежності від батьківської підтримки.	Стабільніше емоційне середовище завдяки соціальній взаємодії.
Інтерактивність навчання	Використання сучасних цифрових технологій (відео, симулятори, онлайн-платформи).	Безпосередня взаємодія з матеріалами (підручники, лабораторії, практичні заняття).
Роль сім'ї	Батьки відіграють значну роль у підтримці та організації навчання.	Менша залежність від батьківської участі; більше впливу педагогів.

Онлайн-навчання надає нові можливості для розвитку самостійності та роботи з інформаційними технологіями, але обмежує розвиток соціальних і комунікативних навичок. Офлайн-навчання сприяє більш гармонійному емоційному розвитку та соціалізації через живу взаємодію. Оптимальним

варіантом може стати змішане навчання, яке поєднує переваги обох підходів наведено в таблиці 2.2

Таблиця 2.2

Порівняння переваг і недоліків онлайн та офлайн навчання

Аспект	Онлайн-навчання: Переваги	Онлайн-навчання: Недоліки	Офлайн-навчання: Переваги	Офлайн-навчання: Недоліки
Гнучкість	Можливість навчатися з будь-якого місця та у зручний час.	Відсутність чіткої структури може знижувати дисципліну.	Чіткий розклад і структура сприяють формуванню режиму дня.	Необхідність прив'язки до місця й часу може бути незручною.
Індивідуальний темп	Учні можуть повторювати матеріал, слухати записи й працювати у власному темпі.	Труднощі з індивідуальною підтримкою для тих, хто потребує більше уваги.	Можливість отримати негайну підтримку від учителя.	Темп занять може не враховувати потреби всіх учнів.
Соціалізація	Мінімальна взаємодія з ровесниками; зручність для дітей із соціальною тривожністю.	Брак живого спілкування з однолітками, недостатня соціалізація.	Живе спілкування з однолітками та вчителями сприяє соціалізації й формуванню емоційного інтелекту.	Може бути складно для дітей із соціальною тривожністю.
Доступність	Можливість навчатися незалежно від географічного місця проживання.	Залежність від наявності техніки й інтернету; цифрова нерівність.	Немає потреби в дорогих технологіях; рівність умов для всіх учнів у школі.	Для віддалених районів доступ до якісної офлайн-освіти може бути обмеженим.
Навички роботи з ІТ	Розвиток цифрових компетенцій, навичок роботи з платформами та онлайн-інструментами.	Можливий вплив на зір і здоров'я через тривале сидіння перед екраном.	Відсутність постійної потреби у використанні гаджетів, зменшення негативного впливу на здоров'я.	Обмежені можливості для розвитку цифрових навичок.
Мотивація та підтримка	Можливість самостійно керувати	Можливе зниження мотивації	Постійна підтримка з боку вчителя;	Можлива залежність мотивації лише

	процесом навчання.	через відсутність прямого контролю вчителя.	взаємодія з однокласниками може мотивувати до навчання.	від зовнішніх факторів.
Інтерактивність	Використання інтерактивних платформ, мультимедійних матеріалів і симуляцій.	Недостатньо практичних і лабораторних завдань для предметів, що потребують фізичної участі.	Можливість участі в лабораторних і практичних роботах, живе виконання завдань.	Менше можливостей використовувати цифрові інструменти для розширення досвіду.
Фізична активність	Менше фізичної активності через сидячий спосіб навчання.	Відсутність перерв на рухливі активності може впливати на здоров'я.	Включення фізкультхвилинок, уроків фізкультури, можливість вільного руху між заняттями.	Висока фізична активність залежить від організації школи; не всі заклади пропонують достатньо спортивних активностей.
Емоційний стан	Зручність для інтровертів; комфорт від навчання вдома.	Відчуття ізоляції, зниження емоційної підтримки через відсутність живого контакту з учителем і ровесниками.	Більше можливостей для емоційної взаємодії, підтримка від однокласників і вчителя.	Напруження у стосунках у класі може негативно впливати на емоційний стан.

Онлайн-навчання забезпечує гнучкість і доступ до сучасних технологій, але обмежує соціалізацію й фізичну активність. Офлайн навчання сприяє кращій соціальній інтеграції, але менш адаптивне до індивідуальних потреб учня [7].

З точки зору дитячої психології, онлайн-навчання може, як стимулювати, так і гальмувати розвиток дітей, залежно від того, як організовано цей процес. Для того, щоб забезпечити гармонійний розвиток, важливо поєднувати онлайн-освіту з елементами живої взаємодії, підтримувати баланс між навчанням і

фізичною активністю, а також забезпечувати емоційну підтримку й соціальні можливості для дітей [9].

2.3. Онлайн ресурси та їх вплив на формування соціальних навичок

У сучасному світі онлайн-ресурси стали невід'ємною частиною освітнього процесу. Вони відіграють важливу роль у формуванні соціальних навичок учнів, проте їхній вплив може бути як позитивним, так і негативним, залежно від контексту використання.

Онлайн-платформи, такі як Zoom, Google Meet, Microsoft Teams, забезпечують можливості для колективного обговорення, участі у групових проєктах та навчальних дискусіях. Учасники вчаться формулювати думки, ставити запитання та висловлюватися в структурованій формі навіть у віртуальному середовищі [28].

Соціальні мережі та тематичні форуми (наприклад, Reddit, Discord, Facebook-групи) надають платформу для спілкування з однодумцями, де учні можуть обговорювати спільні інтереси, навчальні теми або брати участь у колективних ініціативах. Це сприяє розвитку навичок мережевого етикету, взаємоповаги та толерантності [34].

Онлайн-ресурси дозволяють учням взаємодіяти з людьми з усього світу. Наприклад, участь у міжнародних онлайн-проєктах, вебінарах чи конкурсах допомагає дітям розуміти культурні відмінності, розвиває емпатію та здатність працювати у міжкультурному середовищі [28].

Сервіси, як Kahoot [35]., Quizizz [38]., Minecraft Education Edition, не лише полегшують навчання, але й вчать командній роботі, плануванню та стратегічному мисленню. Взаємодія в командних іграх сприяє розвитку співпраці та взаємної підтримки.

Онлайн-взаємодія позбавлена важливих аспектів невербальної комунікації (жести, міміка, інтонація), що може ускладнювати розуміння емоційного стану співрозмовника.

Соціальні мережі часто сприяють формуванню великих, але слабких зв'язків, що не забезпечують глибоких соціальних відносин. Це може призводити до почуття ізоляції та поверхневого сприйняття спілкування [41].

Через віртуальний характер взаємодії учні можуть не отримувати достатнього досвіду емоційного співпереживання, яке розвивається в живому спілкуванні [26].

Надмірне використання онлайн-ресурсів може призводити до зниження рівня живої взаємодії та появи таких проблем, як залежність від соцмереж або негативний вплив кібербулінгу [4].

Сервіси на кшталт Google Docs, Trello або Miro [37]. забезпечують можливість командної роботи над проектами, що розвиває співпрацю та відповідальність.

Віртуальні тренінги з розвитку комунікаційних навичок та емоційного інтелекту сприяють формуванню глибших соціальних компетенцій.

Проекти типу eTwinning чи онлайн-курси з міжнародними учасниками розширюють світогляд і вчать співпрацювати з різними людьми.

Навчальні програми, присвячені цифровій етиці, вчать учнів правильного поведіння в онлайн-просторі, що є важливим аспектом соціалізації в цифрову епоху. Онлайн-ресурси мають значний потенціал для розвитку соціальних навичок, якщо їх використовувати збалансовано та з урахуванням специфічних потреб учнів. Інтеграція віртуальних інструментів у навчальний процес повинна супроводжуватися підтримкою живого спілкування, що забезпечить гармонійний розвиток дітей у сучасному суспільстві. Онлайн-ресурси відкривають нові можливості для розвитку дітей, зокрема в аспекті лідерства, інклюзивності та самореалізації. Участь у віртуальних заходах, таких як конференції, дебати або групові проекти, дає змогу дітям проявляти ініціативу й

розвивати лідерські якості. Вони вчаться брати на себе відповідальність за результати роботи групи, планувати завдання, делегувати обов'язки та взаємодіяти з однолітками в цифровому просторі. Цей досвід сприяє формуванню впевненості у своїх здібностях, що позитивно впливає на емоційний стан і самооцінку [36].

Крім того, онлайн-ресурси створюють безпечний простір для самовираження через публічні виступи, вебінари або ведення відеоблогів. Це допомагає дітям подолати страх перед аудиторією, покращує їхні навички самопрезентації та дозволяє знаходити однодумців, що формує відчуття приналежності до спільноти. Однак одночасно з цим може виникати ризик емоційного вигорання через надмірне бажання відповідати очікуванням аудиторії, особливо якщо дитина надто залежить від зворотного зв'язку у вигляді вподобайок чи коментарів [54].

Інклюзивність є ще одним важливим аспектом впливу онлайн-ресурсів. Для дітей із особливими освітніми потребами дистанційні інструменти часто є більш зручними, ніж традиційна система освіти. Вони дозволяють уникати фізичних і соціальних бар'єрів, пропонують адаптивні формати навчання, такі як субтитри, текстові інструкції або інтерактивні вправи [4]. Це сприяє формуванню впевненості, соціальної інтеграції та позитивно впливає на психоемоційний стан таких дітей. Проте може виникати ризик ізоляції, якщо дитина обмежує свою взаємодію лише віртуальним середовищем. Вплив онлайн-ресурсів на психіку дітей може бути як позитивним, так і негативним. Позитивний вплив включає розвиток навичок самостійності, адаптації до швидко змінюваного цифрового світу, підвищення рівня впевненості у власних здібностях. Але водночас важливо враховувати ризики, серед яких – зниження живого соціального контакту, емоційна ізоляція, формування залежності від гаджетів та соцмереж. Також варто пам'ятати про виклики в управлінні емоціями, оскільки тривала взаємодія в онлайн-просторі може обмежувати розвиток емпатії та глибоких міжособистісних зв'язків [24].

Загалом, онлайн-ресурси мають потенціал для формування соціальних навичок, якщо використовуються як додаток до офлайн-активностей і підкріплюються підтримкою з боку батьків і педагогів. Онлайн-ресурси, попри свою значну роль у сучасній освіті, мають низку проблем, які впливають на розвиток та соціалізацію дітей. Однією з головних є проблема обмеженості живого спілкування [26]. Навіть при активному використанні віртуальних платформ для комунікації, діти не отримують повного спектра невербальних сигналів, таких як міміка, жести, тон голосу, що ускладнює розуміння емоцій співрозмовника. Це може негативно впливати на розвиток емпатії та емоційного інтелекту. У деяких випадках діти стають менш чутливими до переживань інших, оскільки не мають достатньо практики вчитуватися у невербальні підказки [9].

Ще однією суттєвою проблемою є ризик формування цифрової залежності. Часом діти настільки занурюються в онлайн-активності, що втрачають інтерес до живого спілкування та інших форм дозвілля. Постійна присутність у віртуальному середовищі може призводити до емоційного вигорання, особливо якщо дитина активно прагне отримати схвалення через лайки чи коментарі [39]. Це знижує самооцінку, оскільки діти починають вимірювати свою цінність лише за кількістю віртуальних оцінок. Крім того, значним викликом є кібербулінг. Анонімність і відсутність прямої відповідальності в інтернеті сприяють поширенню ворожих і образливих коментарів, що можуть серйозно травмувати дитину. Діти, які стають жертвами кібербулінгу, часто відчують ізоляцію, страх і тривогу, що негативно впливає на їхнє психоемоційне здоров'я та соціальну адаптацію.

Ще одна проблема полягає у недостатньому розвитку навичок критичного мислення. Онлайн-ресурси, особливо соціальні мережі, нерідко поширюють інформацію, що не перевіряється на достовірність. Діти, які активно споживають контент без належної критичної оцінки, можуть формувати хибні уявлення про

світ або потрапляти під вплив маніпуляцій. Це ускладнює їхню здатність самостійно аналізувати ситуації та приймати обґрунтовані рішення [42].

Ще однією значущою проблемою є ізоляція. Навчання в онлайн-середовищі часто відбувається індивідуально, без живої взаємодії з однолітками, що може викликати почуття самотності [45]. У дітей може виникнути відчуття, що вони позбавлені підтримки та реальної присутності інших людей у їхньому житті. Також слід враховувати, що не всі діти мають рівний доступ до якісних онлайн-ресурсів через обмежені технічні чи фінансові можливості сімей. Це поглиблює нерівність в освіті й може стати причиною соціальної ізоляції або зниження успішності в навчанні.

Таким чином, онлайн-ресурси, попри свої значні переваги, несуть ряд ризиків, які можуть вплинути на психічний розвиток, емоційний стан і соціальну адаптацію дітей. Для мінімізації цих проблем важливо підтримувати баланс між використанням цифрових технологій та живим спілкуванням, а також формувати у дітей навички критичного мислення, стійкості до стресу і відповідального користування онлайн-середовищем. Для вирішення проблем, які виникають через використання онлайн-ресурсів, необхідно впроваджувати комплексні підходи, що сприяють гармонійному розвитку дитини. Одним із ключових рішень є збалансування онлайн- та офлайн-активностей. Це означає, що дітям потрібно забезпечувати регулярні можливості для живого спілкування через участь у групових проєктах, культурних заходах, спортивних змаганнях або творчих гуртках. Такий підхід допоможе відновити соціальні навички, розвинути емпатію та підтримувати емоційний баланс, який може бути порушений через тривале перебування в цифровому середовищі [5].

Зменшення ризиків кібербулінгу вимагає системного підходу, зокрема організації занять із цифрової грамотності. На таких заходах діти мають навчатися ідентифікувати небезпечні ситуації в інтернеті та правильно реагувати на негативний досвід онлайн [15]. Особливу увагу слід приділяти розвитку відповідального використання соціальних мереж, обговоренню етичних норм

спілкування та формуванню емпатії навіть у віртуальному просторі. Окрім того, необхідно впроваджувати ефективні механізми моніторингу, що забезпечуватимуть захист дітей від токсичного контенту.

Для попередження емоційного вигорання через надмірну присутність в онлайн-середовищі важливо навчати дітей навичкам управління часом. Це передбачає організацію щоденного графіка, який дозволяє уникати перевантаження від взаємодії з гаджетами, одночасно залишаючи простір для активного відпочинку, фізичних вправ і реальної соціалізації. Тут стануть у пригоді цифрові додатки, що допомагають обмежувати час користування інтернетом і дотримуватися здорового розпорядку дня [39].

Розвиток критичного мислення є ще одним ключовим компонентом освітнього процесу. Впровадження спеціальних курсів чи модулів із аналізу інформації сприятиме формуванню навичок перевірки фактів, виявлення маніпулятивного контенту в медіа та розгляду етичних аспектів роботи з даними. Викладачі мають надавати учням конкретні інструменти для оцінки достовірності та якості контенту, що дозволить зменшити ризики потрапляння під вплив фейків і сприятиме формуванню стійкого до дезінформації суспільства [26].

Для зменшення проблеми ізоляції важливо створювати інтерактивні онлайн-простори, що сприятимуть формуванню відчуття спільноти. Це можуть бути платформи для навчання, де діти матимуть змогу співпрацювати над груповими проєктами, брати участь у тематичних дискусіях або навіть спілкуватися у неформальній атмосфері через віртуальні кімнати. Такі рішення допомагають розвивати почуття підтримки та залученості, які є основою для емоційного благополуччя [7].

Окрім цього, потрібно забезпечити рівний доступ до онлайн-ресурсів. Це можна реалізувати через державні програми, які пропонують технічне обладнання, наприклад, планшети чи ноутбуки, а також надають доступ до інтернету для дітей із малозабезпечених сімей. Не менш важливим є вклад у

розвиток місцевої цифрової інфраструктури, що допоможе скоротити освітню нерівність і гарантує однакові можливості для всіх дітей. (рис 2.2)

Рис. 2.2. Психологічний стан на дистанційному навчанні

Комплексний підхід, який поєднує освітню, соціальну й технічну підтримку, значно знижує негативні наслідки використання онлайн-ресурсів. Водночас він відкриває широкі можливості для розвитку соціальних навичок і емоційного інтелекту, що є особливо важливим для гармонійного розвитку дітей. Покращення соціалізації в дистанційному навчанні вимагає використання різноманітних інструментів і методів, які спрямовані на створення інтерактивного, емоційно-комфортного середовища, що стимулює активну участь учнів у колективних активностях [17]. Це включає технологічні, педагогічні та психологічні аспекти, які допомагають компенсувати нестачу живої взаємодії і підтримувати розвиток соціальних навичок. Одним із ключових інструментів є використання інтерактивних платформ для онлайн-навчання, таких як Google Classroom, Microsoft Teams або Zoom. Ці платформи не лише забезпечують доступ до навчальних матеріалів, але й дозволяють проводити групові заняття, інтерактивні семінари, онлайн-дискусії та мозкові штурми.

Наприклад, можливість створення віртуальних кімнат для групових обговорень дозволяє учням співпрацювати в невеликих командах, розвиваючи навички комунікації, роботи в команді та вирішення конфліктів. Викладачі можуть стимулювати взаємодію, задаючи питання, які вимагають спільного обговорення, або пропонуючи вирішення проблемних ситуацій, що імітують реальні соціальні сценарії [43].

Інтерактивні навчальні інструменти, такі як Kahoot, [35]. Mentimeter чи Padlet, [36]. відіграють значну роль у сучасному освітньому процесі. Вони забезпечують можливість організовувати інтерактивні опитування, вікторини, спільні проєкти та мозкові штурми, які позитивно впливають на залучення учнів до активної участі. Одночасно це сприяє розвитку навичок співпраці. Наприклад, використання віртуальних дошок для обміну ідеями або виконання спільних завдань створює атмосферу командної роботи навіть у віддаленому навчанні.

Ефективним засобом соціалізації також є методика групових проєктів у дистанційному форматі. Завдяки їй викладачі можуть формувати творчі групи для виконання завдань, як створення презентацій, зйомка відеопроєктів чи підготовка дослідницьких робіт. Така взаємодія активізує обмін ідеями, сприяє розвитку лідерських якостей і підвищує адаптивність кожного учасника до колективної праці. Наприклад, учням можна запропонувати створити інтерактивну мапу кліматичних зон або культурних характеристик регіонів у рамках уроку географії, узгоджуючи кожен етап її розробки.

Методи емоційної підтримки не менш важливі в побудові гармонійного освітнього середовища. Інтерактивні вправи, спрямовані на розвиток емпатії – наприклад, обговорення емоцій персонажів художніх творів або реальних життєвих історій – сприяють глибшому розумінню почуттів інших навіть у дистанційному форматі. Регулярні рефлексії, де учні мають змогу поділитися власними переживаннями, труднощами чи здобутками, допомагають створити атмосферу довіри та підтримки [32].

Додатково до цього, соціальні медіа та чати можуть стати потужним інструментом позакласної комунікації. Організація тематичних груп у месенджерах або соціальних мережах відкриває простір для обміну ідеями, обговорення ресурсів чи організації спільних заходів поза уроками. Наприклад, класний чат для координації позакласних активностей або планування певних заходів може зміцнити почуття єдності в колективі. Для покращення соціалізації в умовах дистанційного навчання також важливо активно залучати батьків і створювати трикутник взаємодії "учень-вчитель-батьки" [21]. Батьки можуть бути партнерами у створенні сприятливого середовища для навчання вдома, надаючи дитині підтримку у виконанні завдань та стимулюючи участь у соціальних активностях. Наприклад, спільні сімейні проєкти, такі як створення презентацій про сімейні традиції, можуть стати інструментом для розвитку соціальних і комунікаційних навичок.

Нарешті, варто використовувати ігрові методи, такі як гейміфікація навчального процесу. Елементи гри, такі як змагання, нагороди чи рівні досягнень, стимулюють участь учнів, роблять навчання більш захопливим і сприяють формуванню командного духу. Наприклад, організація турніру з географії в форматі онлайн-квесту дозволяє дітям змагатися, співпрацювати та розвивати соціальні навички. Комплексне впровадження цих інструментів і методів може значно покращити соціалізацію учнів у дистанційному навчанні, сприяючи не лише академічному, а й особистісному розвитку кожної дитини. Відеоконференції, групові роботи онлайн та інші інструменти є важливими елементами дистанційного навчання, що дозволяють підтримувати соціальну взаємодію та забезпечувати ефективну комунікацію між учнями. Їхній вплив виходить далеко за межі простої передачі знань, оскільки вони сприяють формуванню соціальних навичок, розвивають критичне мислення та підвищують рівень залученості учнів у навчальний процес. Відеоконференції є основним засобом синхронного навчання в дистанційному форматі [37]. Платформи, такі як Zoom, Microsoft Teams, Google Meet, надають можливість

організувати інтерактивні заняття, де учні можуть брати участь у реальному часі, ставити запитання, обговорювати завдання і спілкуватися з однокласниками та вчителем. Важливий аспект відеоконференцій – це збереження візуального контакту, що допомагає створювати відчуття присутності. Наприклад, викладач може використовувати відеоконференції для проведення тематичних дебатів, обговорення творчих проєктів чи розв’язання кейсів. Такі заходи стимулюють розвиток навичок публічного виступу, аргументованого висловлювання думок і активного слухання [7].

Особливістю цього інструменту є можливість інтеграції додаткових функцій, таких як екранний доступ, віртуальні дошки або спільне редагування документів. Це дозволяє не тільки обговорювати теоретичні питання, але й наочно демонструвати концепції, створювати колективні проєкти чи розв’язувати математичні задачі в режимі реального часу. Групові роботи онлайн є важливим компонентом розвитку соціальних навичок і командної взаємодії. Учні можуть працювати разом над виконанням завдань, використовуючи функції відеоплатформ або спеціалізованих сервісів, таких як Miro [37], Trello чи Slack. Цей метод дозволяє створювати середовище, в якому учні можуть ділитися своїми ідеями, розподіляти обов’язки, навчатися координувати дії та вирішувати конфлікти.

Наприклад, під час уроків географії учні можуть бути поділені на групи для створення інтерактивних мап, аналізу екологічних проблем або розробки проєктів із сталого розвитку певного регіону. Групова робота сприяє розвитку відповідальності за спільний результат, що є важливою частиною соціалізації [32].

Окрім відеоконференцій і групових робіт, існує широкий спектр інструментів, які підсилюють соціалізацію в дистанційному навчанні:

- Інтерактивні платформи: Google Classroom, Moodle або Edmodo дозволяють організувати навчальний процес, надавати матеріали, проводити

опитування та отримувати зворотний зв'язок від учнів. Ці платформи сприяють формуванню спільного освітнього простору.

- Ігрові платформи та сервіси: Kahoot, Quizizz або Classcraft використовуються для створення навчальних ігор, які стимулюють учнів до взаємодії та змагання (рис. 2.3).

- Віртуальні дошки: Padlet, Jamboard або Miro дозволяють учням спільно працювати над проектами, створювати ідеї, організовувати інформацію та обговорювати результати (рис 2.4).

- Соціальні медіа: Використання платформ, таких як Telegram, Discord або WhatsApp, для організації неформального спілкування учнів, обговорення проєктів чи обміну ідеями.

Рис. 2.3 Платформа Kahoot

Ці інструменти сприяють подоланню фізичної ізоляції, характерної для дистанційного навчання, і допомагають зберегти відчуття спільноти. Вони активно розвивають комунікативні навички, здатність працювати в команді та адаптуватися до різноманітних соціальних ролей. Однак їх успішність значною мірою залежить від належного впровадження, активності вчителя та чітко організованого процесу. Тому відеоконференції, групові завдання та інтерактивні інструменти виступають дієвими методами розвитку соціальних

умінь учнів навіть у дистанційному форматі навчання. Ефективна взаємодія між учнями та вчителями в умовах онлайн-формату будується на основі взаємної співпраці, атмосфери довіри та залучення до навчальної діяльності. У дистанційному середовищі важливо компенсувати фізичну відсутність через інтерактивні засоби і підходи, які забезпечують якісну комунікацію та утримують зацікавленість учнів.

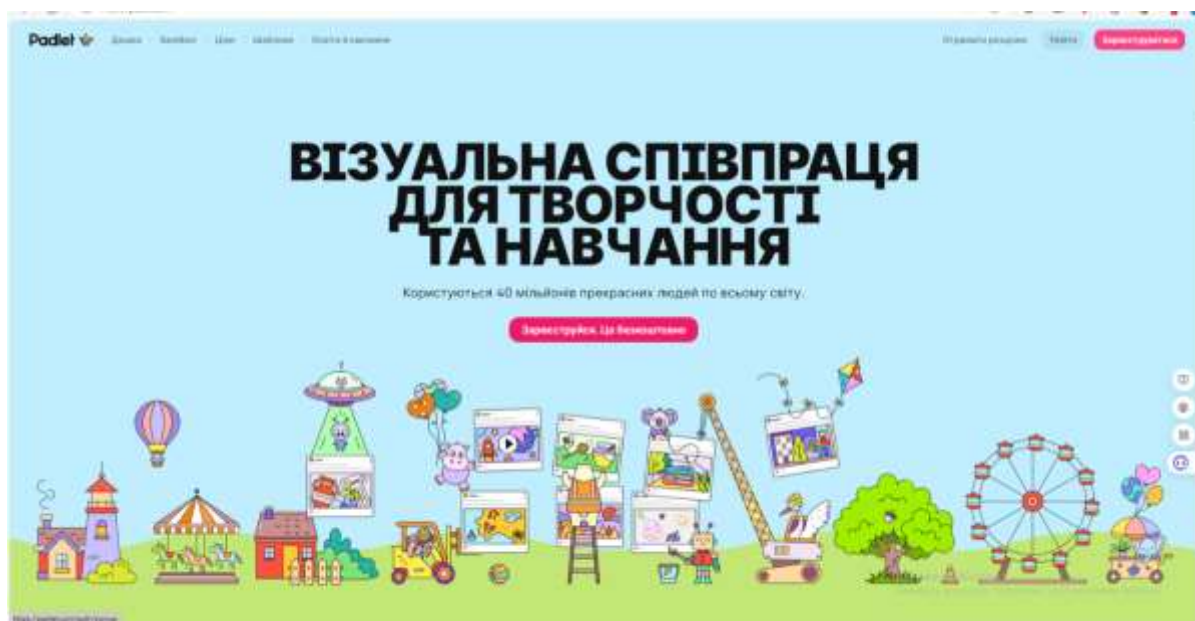

Рис 2.4. Візитівка Padlet

Основою для цього є інтерактивні платформи, такі як Zoom, Google Meet, Microsoft Teams та інші. Вони дозволяють організовувати заняття у форматі відеоконференцій, де учні та вчителі можуть бачити й чути одне одного, зберігаючи відчуття особистої присутності. Наприклад, під час уроків учитель може ставити відкриті запитання, обговорювати актуальні теми або запрошувати учнів ділитися своїми думками щодо певної проблеми. Це стимулює дискусію та дозволяє учням відчувати, що їхня участь має значення [41].

Важливою складовою є використання інтерактивних інструментів, які дозволяють учням активно взаємодіяти з навчальним матеріалом і між собою. Віртуальні дошки, такі як Jamboard чи Padlet, дають змогу учням спільно працювати над завданнями, обмінюватися ідеями, візуалізувати свої думки. Наприклад, на уроці географії можна попросити учнів позначати на карті країни

або природні зони, використовуючи ці інструменти. Водночас учитель виступає модератором, спрямовуючи учнів та підтримуючи їхні ідеї.

Важливу роль відіграє створення групових завдань, які мотивують учнів до спільної роботи. Наприклад, учням можна доручити розробити проєкт на тему змін клімату в різних регіонах світу. Використовуючи функції відеоплатформ для роботи в малих групах, учні можуть обговорювати свої ідеї, розподіляти обов'язки та представляти спільні результати під час загального заняття. Такі завдання не лише розвивають комунікаційні та командні навички, але й створюють умови для соціалізації в умовах дистанційного навчання.

Підтримка двостороннього зворотного зв'язку також є ключовою. Учитель має регулярно спілкуватися з учнями, оцінюючи їхній прогрес, слухаючи їхні пропозиції та відповідаючи на запитання. Наприклад, під час завершення уроку можна організувати коротку рефлексію, де кожен учень висловить свої думки про пройдений матеріал, чи відповісти на питання, які залишилися відкритими.

Для підтримки соціальної взаємодії важливо інтегрувати неформальне спілкування в освітній процес. Це можуть бути тематичні чати, обговорення в месенджерах або навіть спільні онлайн-зустрічі, присвячені позакласним інтересам учнів. Наприклад, можна організувати віртуальний кіноклуб чи книжковий клуб, де учні будуть ділитися враженнями та обговорювати побачене або прочитане [22].

Ще один важливий аспект – інтеграція ігрових елементів у освітній процес. Гейміфікація може реалізовуватися через створення квестів, онлайн-вікторин або змагань, які надають учням можливість працювати як самостійно, так і в командах. Такий підхід сприяє підвищенню мотивації та залученню до активної взаємодії в навчанні. Наприклад, під час освоєння нової теми з географії можна організувати командний квест, де учні виконуватимуть завдання, шукаючи розв'язки у віртуальному середовищі [5].

Загалом, стимулювання взаємодії між учнями та вчителями в онлайн-форматі вимагає комплексного підходу, що враховує потреби учнів у

комунікації, підтримці та залученості. Правильне поєднання технологій, педагогічних стратегій і емоційної взаємодії створює умови для успішного навчання та розвитку соціальних навичок навіть у віртуальному середовищі.

Одним із найяскравіших прикладів стимулювання взаємодії між учнями та вчителями в онлайн-форматі є організація проєктної роботи, яка поєднує технологічні інструменти та освітні завдання. Наприклад, під час вивчення теми "Кліматичні зони світу" учнів можна розподілити на групи, кожна з яких досліджуватиме певну кліматичну зону. Група, використовуючи інтерактивні ресурси, такі як віртуальні мапи в Google Earth, створює мультимедійну презентацію про вплив клімату на життя людей і природу в обраній зоні. Учні обговорюють свої знахідки у віртуальних кімнатах на платформі Zoom, спільно працюють над презентацією в Google Slides, додають зображення, відео та статистику. Підсумки вони представляють перед класом у рамках відеоконференції, де кожен учасник відповідає за певну частину доповіді.

Інший приклад – інтерактивна вікторина, організована через платформу Kahoot. Після завершення вивчення теми "Економічні ресурси країн світу" вчитель запускає змагання, де учні змагаються за правильність і швидкість відповідей на питання. Це не лише перевіряє їхні знання, але й стимулює здорове суперництво та обмін думками після кожного раунду. Наприклад, обговорення того, чому певний ресурс є ключовим для економіки конкретної країни, допомагає учням глибше зрозуміти тему та спонукає до дискусії навіть після завершення гри [31].

Під час проведення уроку з теми "Роль океанів у регулюванні клімату" вчитель може використовувати платформу Padlet як інтерактивну дошку. Учні отримують завдання: знайти інформацію про три аспекти впливу океанів на клімат і додати свої відповіді у вигляді нотаток на дошці. Відповіді одразу стають видимими для всіх, що сприяє обговоренню та взаємному збагаченню знань. Наприклад, один учень додає інформацію про циркуляцію водних мас, інший – про поглинання вуглекислого газу, а третій – про роль океанів у

регулюванні температур. Вчитель підсумовує, коментує та уточнює інформацію, створюючи інтерактивну карту знань [41].

Ще одним прикладом є організація неформального спілкування через тематичний чат у Telegram або Discord. Наприклад, для обговорення теми «Культурна спадщина світу» учитель створює чат, де учні можуть ділитися фотографіями, посиланнями на статті чи відео, пов'язаними з відомими пам'ятками. Учні мають можливість ставити запитання один одному, висловлювати свої думки, ділитися враженнями. Це формує атмосферу спільної роботи та взаємопідтримки.

Ще одним практичним випадком є організація онлайн-екскурсій. Наприклад, урок про національні парки світу можна перетворити на віртуальну подорож. Використовуючи Google Earth, вчитель разом із класом досліджує ландшафти та екосистеми парків, таких як Йеллоустон чи Крюгер. Учні беруть участь у процесі, ставлячи запитання, роблячи нотатки, а в кінці готують невеликі виступи про те, чим їх зацікавив обраний парк.

Ці приклади ілюструють, як технології, у поєднанні з креативним підходом до викладання, можуть створити умови для активної взаємодії між учнями та вчителями в онлайн-форматі, розвивати комунікаційні навички та підвищувати інтерес до навчання.

РОЗДІЛ 3. СОЦІАЛІЗАЦІЯ УЧНІВ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ В УМОВАХ ДИСТАНЦІЙНОГО НАВЧАННЯ

3.1. Роль уроків географії в процесі соціалізації

Географія має важливу роль у процесі соціалізації учнів, адже вона не лише надає знання про світ та його фізичні особливості, а й формує уявлення про соціальну, економічну та культурну взаємозалежність різних народів та країн. Цей предмет сприяє розвитку критичного мислення, допомагає розширити світогляд, а також дає учням інструменти для розуміння глобальних проблем і місця своєї країни у світі.

Географія відкриває перед учнями розуміння багатогранності природних і культурних ландшафтів, що стає основою для розвитку емпатії та толерантності до різних культур і народів. Досліджуючи окремі регіони, вони отримують знання про історію, традиції та особливості побуту людей з усього світу. Це сприяє формуванню соціальних навичок, таких як здатність ефективно працювати в команді, спілкуватися з представниками інших культур і глибше усвідомлювати їхні потреби та цінності. Крім того, географія допомагає учням зрозуміти взаємозв'язок між природними ресурсами та соціально-економічним розвитком. Завдяки вивченню впливу географічних чинників на господарську діяльність, вони усвідомлюють важливість раціонального використання природних ресурсів, необхідність їхнього збереження та охорони навколишнього середовища. Географія також наголошує на значущості міжнародної співпраці для вирішення нагальних глобальних екологічних викликів. Це допомагає учням зрозуміти роль інтернаціоналізму та спільних зусиль у подоланні сучасних викликів, таких як зміни клімату, збереження біорізноманіття і забезпечення сталого розвитку [10].

Географія також сприяє розвитку соціальних навичок через практичні завдання, де учні працюють у групах для вирішення спільних задач. Наприклад,

під час дослідження кліматичних змін або вивчення економічних аспектів певного регіону учні можуть разом працювати над проектами, де потрібно дослідити економічні, соціальні та екологічні аспекти розвитку різних країн, а також обговорити можливі рішення проблем. Це не лише розвиває навички співпраці, а й готує учнів до активної громадянської позиції.

Також географія відіграє ключову роль у формуванні розуміння соціальної та культурної різноманітності. Вона допомагає учням усвідомлювати глобальні процеси, які впливають на наше життя, та навчає їх ефективно взаємодіяти з іншими людьми, розвиваючи важливі соціальні компетенції. Ці навички є необхідними як для особистісного розвитку, так і для успішної адаптації в сучасному суспільстві. Уроки географії сприяють вдосконаленню соціальних умінь через різноманітні аспекти, базуючись як на змісті предмета, так і на методах його викладання. Вивчення географії не лише розширює знання про фізичні, економічні та соціальні процеси, але й допомагає формувати ключові компетенції для активної участі в суспільному житті [4].

Перш за все, географія допомагає учням розвивати емпатію та розуміння різних культур і народів. Коли учні вивчають різні регіони світу, вони знайомляться з традиціями, звичаями, культурними цінностями, що дозволяє їм краще розуміти потреби та інтереси людей з інших країн. Це формує у учнів важливу соціальну навичку – толерантність. Вони навчаються не лише визнавати різноманітність, а й поважати її. Наприклад, вивчаючи специфіку сільського господарства в Африці чи Азії, учні можуть зрозуміти важливість традиційних методів землеробства та важливість збереження культурної спадщини кожного народу [20].

По-друге, особливу увагу слід приділити розвитку комунікативних навичок. Географія часто пов'язана з груповою роботою, у межах якої учні разом аналізують певні питання, обговорюють їх та готують спільні проекти чи доповіді. Цей підхід не лише допомагає школярам навчитися чітко висловлювати власну думку, але й формує вміння уважно слухати інших, враховувати різні

погляди та приймати колективні рішення. Наприклад, досліджуючи економічні ресурси різних держав, учні можуть створити груповий проєкт, де кожен аналізує окремий аспект, такий як економіка, культура чи природні ресурси, і презентує результати перед класом. Це сприяє розвитку публічних виступів, вмінню вести дискусії та досягати компромісів. Особливу роль у вдосконаленні соціальних навичок відіграє впровадження сучасних технологій у навчальний процес. Інтерактивні карти, можливості віртуальних екскурсій, а також онлайн-платформи для співпраці надають учням можливість не лише глибше засвоювати навчальний матеріал, але й активно взаємодіяти з однокласниками, ділитися ідеями та розвивати командну роботу. Такий досвід важливий у контексті дистанційного чи гібридного формату навчання, допомагаючи адаптуватись до сучасних вимог соціалізації. Наприклад, учням може бути запропоновано групове створення онлайн-карти, яка демонструє зв'язки між різними країнами, або проєкти, реалізовані через цифрові платформи [16].

Ще одним ключовим аспектом є формування критичного мислення через аналіз глобальних проблем. Географія дає змогу учням усвідомити складну взаємодію соціальних, економічних та екологічних чинників, які впливають на життя людства. Таким чином, при вивченні питань кліматичних змін, дефіциту водних ресурсів, соціальної нерівності чи глобалізації школярі не лише здобувають нові знання, але й навчаються розмірковувати над складними викликами сучасності, пропонувати можливі шляхи їхнього розв'язання та оцінювати наслідки цих підходів. Це розвиває здатність до критичного аналізу обставин – важливу навичку для кожної сучасної людини.

Крім того, географія сприяє усвідомленню відповідальності та активної громадянської позиції. Занурюючись у теми сталого розвитку та охорони довкілля, учні починають розуміти власний вплив на планету та замислюватися над тим, як їхні дії можуть формувати майбутнє світу. Це виховує в них почуття відповідальності за глобальні й локальні проблеми, а також прагнення брати участь у вирішенні актуальних питань. Наприклад, школярі можуть ініціювати

проекти, спрямовані на подолання екологічних викликів, організувати акції для збереження природних ресурсів або пропонувати зміни в громадах на місцевому рівні. [19].

Таблиця 3.1.

Як уроки географії сприяють розвитку соціальних навичок учнів

Аспект соціалізації	Як географія сприяє розвитку	Конкретні приклади
Емпатія та толерантність	Географія дозволяє учням дізнаватися про різні культури, звичаї та традиції, що сприяє розвитку розуміння різноманітності та толерантного ставлення до інших людей.	Вивчення культурних традицій різних народів, таких як вивчення культури Азії чи Африки, що допомагає зрозуміти важливість поваги до різних традицій.
Комунікативні навички	Робота в групах під час виконання завдань або проєктів розвиває вміння висловлювати думки, слухати інших та вести конструктивні дискусії.	Створення групових проєктів, таких як "Історія та культура Азії", обговорення результатів роботи перед класом, проведення дебатів на різні географічні теми.
Критичне мислення та аналітичні здібності	Вивчення глобальних проблем, таких як зміни клімату, нестача ресурсів, дозволяє учням розвивати здатність до критичного мислення, аналізувати ситуацію та оцінювати наслідки своїх рішень.	Обговорення таких проблем, як глобальне потепління або деградація земель, розробка рішень для їх вирішення через командну роботу.
Громадянська відповідальність та соціальна активність	Географія допомагає усвідомити важливість сталого розвитку, охорони навколишнього середовища та соціальної відповідальності, що сприяє розвитку громадянської свідомості.	Вивчення тем сталого розвитку, як використання природних ресурсів, організація акцій на підтримку екологічних ініціатив у школі чи місті.
Навички співпраці	Географія передбачає групову роботу, що дозволяє учням навчатися	Виконання проєктів, таких як "Вивчення природних ресурсів

	працювати в команді, делегувати завдання і об'єднувати зусилля для досягнення спільної мети.	Європи", де учні працюють над різними аспектами, а потім об'єднують результати в одну презентацію для класу.
--	--	--

Ця таблиця дозволяє краще зрозуміти, як уроки географії не лише навчають учнів географічним знанням, але й сприяють розвитку їхніх соціальних навичок через різноманітні інтерактивні методи навчання [44].

Загалом, уроки географії сприяють розвитку різноманітних соціальних навичок, що є необхідними для успішного функціонування в суспільстві. Вони не лише допомагають учням отримати знання про навколишній світ, але й формують важливі компетенції, які необхідні для взаємодії з іншими людьми, розуміння культурної різноманітності, роботи в команді, критичного мислення та громадянської відповідальності. Взаємозв'язок географії з іншими предметами в контексті соціалізації полягає у формуванні інтегрованого підходу до навчання, який допомагає учням краще зрозуміти світ, взаємодіяти з ним і розвивати соціальні навички. Географія, як комплексна наука, пов'язана з багатьма шкільними дисциплінами, що дозволяє учням застосовувати отримані знання у різних сферах життя та формувати міждисциплінарне мислення [28].

Через взаємодію з іншими предметами географія сприяє розвитку таких аспектів соціалізації: здатності співпрацювати в колективі, розумінню ролі суспільства у світових процесах, критичного мислення і комунікативних навичок. Розглянемо кілька прикладів таких взаємозв'язків: (таб. 3.1.)

Таблиця 3.1.

Взаємозв'язки між предметами

Предмет	Як взаємодіє з географією	Внесок у соціалізацію
Історія	Вивчення історичних подій через призму географічних чинників: як природні умови впливали на виникнення цивілізацій, торгових шляхів, воєн.	Допомагає зрозуміти причини та наслідки суспільних явищ, формує розуміння історичного розвитку різних культур.

Біологія	Аналіз впливу природних зон на біорізноманіття, дослідження екосистем.	Формує екологічну свідомість і відповідальність, розвиває розуміння взаємозв'язків між природою і людиною.
Математика	Використання статистичних даних у географії: демографія, економіка, кліматичні зміни.	Розвиває аналітичне мислення, уміння працювати з даними, приймати обґрунтовані рішення.
Література	Дослідження регіональних особливостей через художні твори, де описані ландшафти, звичаї, традиції.	Сприяє формуванню емпатії, культурної обізнаності та толерантності.
Економіка	Вивчення економічної географії: розподіл ресурсів, вплив географічного положення на економічний розвиток.	Формує розуміння глобалізації, міждержавних зв'язків, важливість раціонального використання ресурсів.
Іноземні мови	Вивчення географічних назв, культур і традицій країн, мова яких вивчається.	Покращує комунікативні навички, розширює світогляд, сприяє культурному взаєморозумінню.
Фізика	Аналіз геофізичних явищ: клімат, сейсмічна активність, магнітне поле Землі.	Пояснює природні явища, які впливають на життя людей, допомагає розвивати технічне мислення.
Образотворче мистецтво	Вивчення картографії, художнього зображення ландшафтів.	Розвиває естетичне сприйняття світу, дає можливість виразити свій погляд на природу та суспільство.

Детальний аналіз:

1. Історія та географія. Наприклад, вивчення Великого шовкового шляху дозволяє учням зрозуміти, як географічне положення впливало на

торгівлю та культурний обмін між народами. Такі уроки сприяють усвідомленню важливості міжнародної співпраці та толерантності.

2. Біологія та географія. Дослідження екосистем Амазонії чи впливу кліматичних змін на Арктику допомагає учням зрозуміти, як їх дії можуть впливати на природу, що розвиває екологічну відповідальність і соціальну свідомість.

3. Економіка та географія. Вивчення розвитку країн, залежно від їх географічного положення (наприклад, ресурси нафти на Близькому Сході), допомагає учням зрозуміти взаємозв'язки між природними ресурсами, економічним потенціалом і соціальною стабільністю [5].

Інтеграція географії з іншими предметами дозволяє учням розвивати цілісне розуміння світу, формує їх як соціально активних, екологічно свідомих та культурно обізнаних особистостей. Такі міжпредметні зв'язки сприяють не лише підвищенню академічної успішності, але й допомагають формувати критичне мислення, емпатію та толерантність.

3.2 Особливості проведення уроків в дистанційному форматі

Інтерактивні методи навчання у форматі онлайн-уроків становлять важливий компонент у залученні учнів до освітнього процесу, адже вони сприяють розвитку соціальних і комунікативних навичок. Використання сучасних технологій, зокрема платформ для відеоконференцій, таких як Zoom, Google Meet або Microsoft Teams, забезпечує широкий спектр можливостей для впровадження інноваційних підходів у викладанні. У межах таких уроків викладачі активно застосовують різноманітні інструменти, спрямовані на проведення опитувань, організацію онлайн-дискусій та спільної роботи, що дозволяє надати навчальному процесу більшої динамічності та привабливості. Серед найпоширеніших інтерактивних методів варто виділити групову роботу, яку можна ефективно реалізувати за допомогою функцій поділу на кімнати для

обговорень. Такий підхід передбачає формування малих груп учнів для розв'язання певних завдань, що стимулює їх до активної взаємодії, співпраці та вдосконалення навичок комунікації. Наприклад, під час вивчення теми, присвяченої глобальним екологічним проблемам, учні в командному форматі можуть розробляти пропозиції щодо скорочення вуглецевого сліду, які згодом презентуються перед усім класом. Це сприяє не лише засвоєнню нової інформації, але й формуванню критичного мислення та творчого підходу. Такі завдання розвивають вміння спільного планування та аргументованого представлення своїх ідей [38].

Велике значення мають також відеоконференції з інтерактивними опитуваннями. За допомогою платформ, як Mentimeter (Рис 3.1) чи Kahoot, учні можуть у реальному часі відповідати на запитання вчителя, ділитися своїми думками та голосувати. Наприклад, при вивченні кліматичних змін вчитель може запитати думку учнів про те, які заходи є найбільш ефективними для збереження довкілля. Це дозволяє залучити до участі навіть тих учнів, які зазвичай неохоче висловлюються на уроках.

Рис. 3.1 Платформа Mentimeter

Використання онлайн-симуляцій та навчальних ігор також сприяє активізації учнів. Наприклад, під час уроку географії учні можуть створювати

віртуальні карти міграційних потоків або аналізувати геополітичні стратегії різних країн. Такі завдання допомагають не лише засвоїти нові знання, але й розвивати навички критичного мислення та аналізу [27].

Додатково до цього активно застосовуються цифрові інтерактивні дошки, такі як Jamboard [42], Padlet або Whiteboard, які дозволяють учням створювати спільні проекти та візуальні матеріали. Наприклад, при вивченні типів ландшафтів учні можуть колективно створювати ментальну карту, додаючи текст, зображення та графіку, що сприяє глибшому розумінню теми. Онлайн-вікторини та квести, як на Kahoot чи Quizizz [38], створюють елемент змагання між учнями, що заохочує до активного запам'ятовування матеріалу. Проектне навчання також є ефективним способом інтерактивного підходу, коли учні отримують завдання дослідити певну тему і представити результати у вигляді презентації, відео чи інфографіки. Усі ці методи сприяють підвищенню інтересу до навчання, розвитку комунікативних навичок, вмінню працювати в команді та використовувати цифрові ресурси. Вони допомагають зробити онлайн-уроки не лише ефективними, але й максимально наближеними до традиційних уроків, забезпечуючи учням можливість активної взаємодії та соціального розвитку.

Використання карт, відео та інфографіки на онлайн-уроках є потужним інструментом для підвищення ефективності навчання, зокрема на уроках географії. Ці візуальні матеріали дозволяють створити інтерактивне і захопливе навчальне середовище, допомагаючи учням краще засвоювати інформацію та розвивати ключові компетенції.

Кarti є центральним елементом у навчанні географії. У онлайн-форматі їх використання стає ще зручнішим завдяки цифровим платформам, які забезпечують динамічність і інтерактивність. Наприклад, сервіси, такі як Google Maps, ArcGIS чи National Geographic MapMaker, дозволяють вчителям і учням вивчати різноманітні карти у реальному часі. Учитель може продемонструвати зміни кордонів, аналізувати кліматичні зони або досліджувати маршрути міграції. Учні отримують можливість працювати з картами самостійно, додаючи

маркери, аналізуючи дані та створюючи власні картографічні проєкти. Це сприяє розвитку просторового мислення, навичок аналізу та роботи з інформацією [22].

Відеоматеріали надають можливість занурити учнів у реальний світ, навіть перебуваючи у віртуальному класі. Використання документальних фільмів, віртуальних турів або науково-популярних роликів дозволяє зробити урок більш наочним і зрозумілим. Наприклад, під час вивчення вулканів можна використати відео, яке демонструє виверження та пояснює його причини й наслідки. Це не лише допомагає зрозуміти тему, але й викликає уявлення про реальні явища, які описуються у підручнику. Інтерактивні 360-градусні відео дозволяють учням віртуально відвідати різні куточки світу, що стимулює їхню цікавість і бажання дізнатися більше [33].

Інфографіка відіграє важливу роль у візуалізації складної інформації. Онлайн-уроки дозволяють використовувати інтерактивні інструменти для створення та аналізу інфографічних матеріалів. Наприклад, сервіси Canva, (рис. 4.1) Piktochart чи Venngage дають можливість створювати наочні графіки, які пояснюють статистичні дані, глобальні тренди або порівняльні характеристики країн. Учитель може пояснювати взаємозв'язок між економічним розвитком і доступом до природних ресурсів за допомогою таких графічних матеріалів, а учні можуть працювати над власними проєктами, що розвиває їхні навички аналізу та презентації інформації [41].

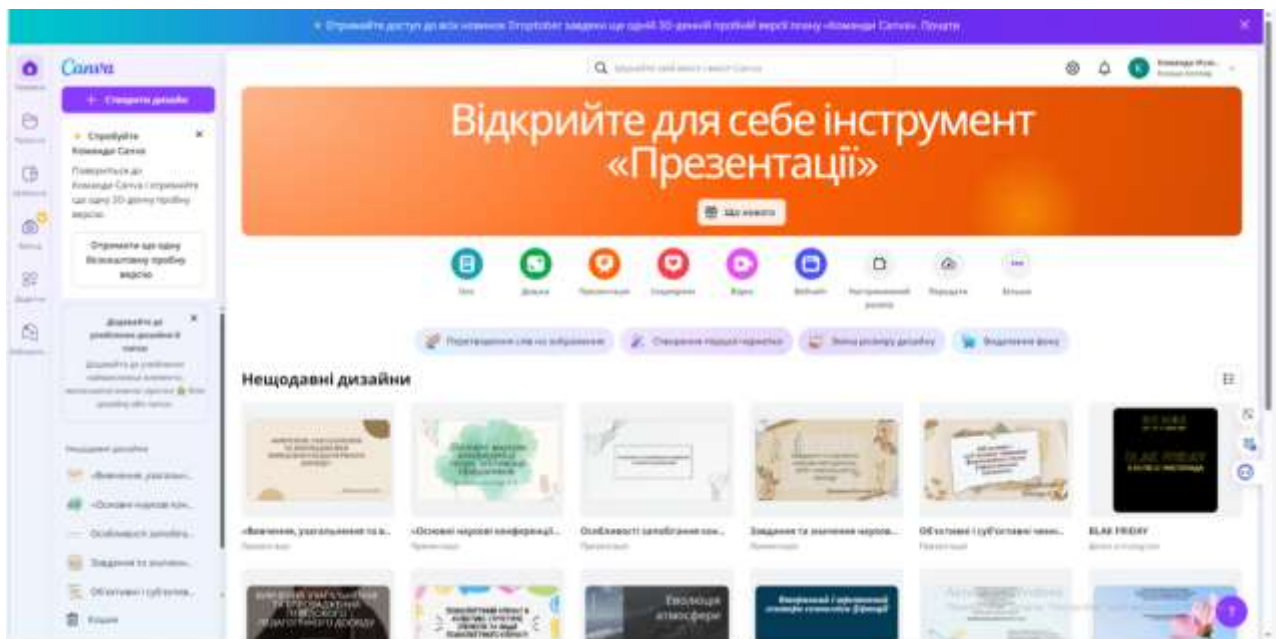

Рис 4.1 Сервіс Canva

Сучасні цифрові інструменти дозволяють поєднувати ці засоби для створення комплексних завдань. Наприклад, під час вивчення теми "Глобальне потепління" учні можуть аналізувати кліматичні карти, переглядати документальні відео про наслідки зміни клімату та створювати інфографіку з пропозиціями щодо вирішення проблеми. Такий підхід не лише сприяє кращому засвоєнню знань, але й розвиває критичне мислення, творчість і комунікацію.

Використання карт, відео та інфографіки на онлайн-уроках дозволяє створити інтерактивне, цікаве й ефективне навчання. Завдяки цим інструментам учні не лише краще запам'ятовують матеріал, але й формують ключові компетенції, необхідні для життя у сучасному світі.

3.3. Аналіз результатів соціалізації учнів на уроках географії в дистанційному форматі

Аналіз результатів соціалізації учнів на уроках географії в умовах дистанційного навчання дає можливість оцінити, як змінився рівень їхньої взаємодії, формування соціальних навичок і залученість у навчальний процес.

Дистанційне навчання має як позитивні аспекти, так і певні виклики, що впливають на якість соціалізації школярів.

Одним із ключових результатів є розвиток цифрової грамотності учнів. Уроки географії, що активно використовують інтерактивні карти, відео, інфографіку та онлайн-платформи, сприяють формуванню нових навичок комунікації через цифрові інструменти. Учні навчаються працювати з інформаційними ресурсами, брати участь у групових проєктах у віртуальному середовищі, презентувати свої ідеї через відеоконференції чи спільні цифрові дошки. Ці процеси стимулюють соціалізацію через технології та відкривають доступ до глобальних інформаційних ресурсів [4].

Водночас аналіз показує, що дистанційне навчання має і негативні аспекти, які можуть обмежувати соціалізацію учнів. Відсутність безпосереднього контакту з однолітками та вчителями часто призводить до зниження емоційної залученості та втрати відчуття спільноти. Учні можуть відчувати ізольованість, що ускладнює формування комунікативних навичок та вміння працювати у команді. Особливо це стосується тих, хто має труднощі у самостійній організації роботи чи схильність до сором'язливості. Ефективність соціалізації також залежить від активного використання інтерактивних методів навчання. Наприклад, групова робота над проєктами на тему "Екологічні проблеми моєї країни" сприяє обговоренню та співпраці, що позитивно впливає на розвиток соціальних навичок. Успішні приклади таких методів включають проведення дебатів, де учні мають захищати свою позицію щодо глобальних кліматичних змін, або організацію спільного аналізу географічних даних із використанням цифрових карт. Оцінка результатів також показує, що якість соціалізації залежить від рівня підтримки та участі вчителів. Вчителі, які активно створюють інтерактивне навчальне середовище, проводять регулярні консультації та підтримують зворотний зв'язок, досягають кращих результатів у формуванні довіри та взаємодії з учнями. Наприклад, проведення опитувань у режимі

реального часу або використання платформ для спільного планування уроків дозволяють учням відчувати себе частиною навчального процесу.

Результати соціалізації в умовах дистанційного навчання залишаються досить суперечливими. З одного боку, уроки географії відкривають широкі можливості для формування ключових соціальних компетенцій завдяки активному використанню цифрових технологій. З іншого боку, досягнення високого рівня соціалізації потребує подолання обмежень, які накладає дистанційний формат. Це можливо шляхом впровадження інтерактивних методів, покращення комунікації та надання індивідуальної підтримки кожному учневі. Аналіз впливу дистанційного навчання на соціалізацію учнів стає важливим елементом вивчення змін у процесах навчання й виховання в контексті цифрової трансформації освітньої системи. Дистанційне навчання одночасно сприяє і перешкоджає соціалізації, змінюючи традиційні форми взаємодії між учнями, педагогами та шкільною спільнотою. До позитивних аспектів цього формату належить розвиток таких важливих навичок, як самостійне планування, відповідальність і цифрова грамотність. Учні все більше набувають автономності завдяки необхідності самостійно опрацьовувати матеріали, виконувати завдання та раціонально управляти власним часом. Також дистанційна форма сприяє глобальній соціалізації через доступ до міжнародних ресурсів, спільних проєктів із однолітками з інших країн та участь у віртуальних форумах і конференціях. Використання інтерактивних платформ, таких як Zoom, Google Classroom або Microsoft Teams, дозволяє підтримувати спілкування навіть на відстані, хоч і в іншому форматі [25].

Однак дистанційне навчання має і свої виклики, які впливають на соціалізацію учнів. Однією з основних проблем є недостатність емоційної взаємодії [7]. Через відсутність безпосереднього контакту із вчителями та однолітками учні втрачають можливість відчувати підтримку, емпатію та живе спілкування, що є важливими компонентами формування соціальних навичок. Відчуття ізоляції може посилюватися через технічні труднощі, нерівний доступ

до інтернету та відсутність належних умов для онлайн-навчання вдома. Учні, які мають схильність до замкненості або тривожності, можуть ще більше дистанціюватися від соціального середовища, що призводить до зниження їхньої залученості у навчальний процес. Соціальна взаємодія в умовах дистанційного навчання також обмежується у своїй природності. Більшість комунікації переходить у формальний формат, що не сприяє розвитку неформальних відносин між учнями. Наприклад, втрачається можливість для невимушеного спілкування, яке зазвичай відбувається під час перерв чи спільних заходів у школі. Це ускладнює формування дружніх стосунків, командної роботи та розвитку навичок співпраці. З іншого боку, для частини учнів дистанційний формат навчання може стати комфортнішою альтернативою через зменшення соціального тиску. Учні, які стикаються з проблемами булінгу або труднощами в соціалізації в традиційній школі, можуть почуватись безпечніше в онлайн-середовищі. Але водночас це може призводити до зменшення їхньої мотивації повертатися до очного формату навчання, що в довгостроковій перспективі може впливати на розвиток їхніх соціальних навичок.

Оцінка впливу дистанційного навчання на соціалізацію показує, що цей формат створює нові можливості, але й вимагає адаптації традиційних підходів до взаємодії [26]. Ефективність процесу соціалізації в умовах дистанційного навчання в значній мірі обумовлена рівнем залучення педагогів, застосуванням інтерактивних методів та технологій, а також відповідною підтримкою учнів у розвитку їхніх соціальних компетенцій. Аналіз і порівняння результатів соціалізації до і після впровадження дистанційного формату навчання надають змогу оцінити вплив трансформації освітнього середовища на соціальні, емоційні та когнітивні аспекти розвитку учнів. Такий аналіз виявляє як позитивні, так і негативні зміни у моделях взаємодії, рівнях активності учнів та формуванні їхніх соціальних навичок. До переходу на дистанційний формат навчання базовою основою соціалізації учнів був безпосередній контакт з однолітками, учителями і шкільним середовищем загалом. Очний формат

забезпечував постійну участь у міжособистісному спілкуванні, живе обговорення навчальних завдань, неформальні контакти під час перерв, а також залучення до колективних заходів, які сприяли розвитку комунікаційних здібностей. Школярі активно формували навички співпраці через участь у групових проєктах, спортивних заходах, мистецьких конкурсах або різних формах класних зборів. Крім того, особиста присутність у шкільному просторі сприяла формуванню відчуття спільноти, де кожен відчував свою індивідуальну роль і значимість. [36].

Після переходу до дистанційного навчання структура взаємодії кардинально змінилася. Емоційний контакт став менш вираженим через використання цифрових платформ, таких як Zoom чи Microsoft Teams. Замість живого спілкування учні взаємодіяли через чати, відеоконференції та завдання на освітніх платформах, що значно обмежило можливість спонтанного обміну ідеями та встановлення дружніх відносин. Групова робота залишилася можливою, але її ефективність часто залежала від технічних умов і рівня мотивації учасників. Позитивними змінами після дистанційного навчання стала більша автономність і здатність учнів самостійно організовувати свою діяльність. Вони здобули навички роботи з цифровими інструментами, навчилися шукати інформацію в інтернеті, створювати презентації та спільно працювати в онлайн-середовищі. Ці навички є важливими для сучасного світу, але вони частково витіснили традиційні аспекти соціалізації, такі як розвиток емпатії через безпосереднє спілкування [29].

Негативні зміни включають зниження рівня взаємодії між учнями та емоційної залученості. Учні часто відчували ізоляцію через недостатність особистого контакту, що могло впливати на їхню впевненість у собі, зниження мотивації до навчання і погіршення психоемоційного стану. Також спостерігалось зменшення участі у колективних заходах, адже їх було складніше організувати у цифровому середовищі. Порівняння результатів до і після дистанційного навчання свідчить про амбівалентний вплив цього формату на

соціалізацію учнів. Попри розвиток нових цифрових компетенцій, дистанційне навчання створило виклики у формуванні соціальних навичок та емоційної взаємодії, які є важливими складовими шкільного середовища. Ефективність соціалізації залежала від адаптації педагогів до нових умов, залучення інтерактивних методів та підтримки учнів у подоланні труднощів.

3.4. Аналіз анкетування учнів та вчителів

Емпіричне дослідження впливу дистанційного навчання на соціалізацію учнів на уроках географії мало на меті вивчити, як цей формат освітнього процесу змінює взаємодію між учнями, їхню комунікативну активність і здатність працювати у групах. Для досягнення цієї мети було залучено учнів 8-11 класів із трьох закладів загальної середньої освіти. Дослідження охопило 120 учнів та 15 учителів географії з міських, сільських шкіл та закладів з інклюзивним навчанням. У процесі дослідження застосовувалися такі методи, як анкетування [43], спостереження та інтерв'ю. Анкетування дозволило виявити суб'єктивне сприйняття учнями змін у їхньому соціальному житті під час дистанційного навчання. Воно включало запитання щодо частоти спілкування з однолітками, участі у групових завданнях, рівня підтримки з боку вчителів і задоволення від навчального процесу. Спостереження за поведінкою учнів під час онлайн-уроків дало змогу оцінити їхню активність, участь у дискусіях, комунікацію через чати та зацікавленість інтерактивними завданнями. Особливу увагу приділяли тому, як учителі організовували роботу з використанням картографічних платформ, відеоматеріалів та інфографіки. Інтерв'ю з учителями доповнили цю картину, розкриваючи їхній досвід та труднощі, пов'язані із залученням учнів до колективної роботи.

Аналіз результатів засвідчив, що дистанційне навчання вплинуло на соціалізацію неоднозначно. Учні визнали, що через відсутність безпосереднього спілкування з однокласниками частота їхньої взаємодії знизилася. Водночас

вони почали більше використовувати соціальні мережі та інші цифрові платформи для підтримання зв'язків. Ті, хто брав участь у групових проєктах онлайн, демонстрували більшу задоволеність від навчання порівняно з учнями, які працювали індивідуально.

Результати дослідження показали важливі висновки щодо впливу дистанційного навчання на соціалізацію учнів. Під час аналізу анкет, спостережень за онлайн-уроками та інтерв'ю з учителями було виявлено як позитивні, так і негативні аспекти навчання в онлайн-форматі.

Згідно з результатами анкетування [45] (рис. 4.1, рис. 4.2), більшість учнів відзначили, що їх соціальна активність знизилася після переходу на дистанційне навчання. Учні рідше спілкуються зі своїми однокласниками порівняно з очним навчанням. Проте деякі учні повідомляли, що вони знайшли альтернативні способи підтримання соціальних зв'язків через онлайн-платформи та соціальні мережі, хоча й не в повному обсязі. Дистанційне навчання також вплинуло на рівень участі в групових завданнях. Учні, які активно брали участь у групових проєктах, показали більш високий рівень комунікабельності і здатності працювати в команді. Завдяки таким заняттям учні могли підтримувати соціальні зв'язки, навіть перебуваючи вдома. Також дослідження виявило, що технічні проблеми, такі як поганий інтернет-зв'язок або технічні труднощі, створюють бар'єри для ефективної взаємодії учнів з вчителями та однокласниками. Це значно знижує можливості соціалізації в онлайн-форматі, адже не всі учні мають рівний доступ до необхідних технологій. Проте використання різноманітних цифрових інструментів, таких як Google Docs, Padlet, Kahoot! і Zoom, сприяло підтримці соціальної активності учнів. Ці інструменти дозволяють учням взаємодіяти між собою, виконувати завдання спільно та отримувати зворотний зв'язок від однокласників, що позитивно впливає на розвиток комунікаційних навичок.

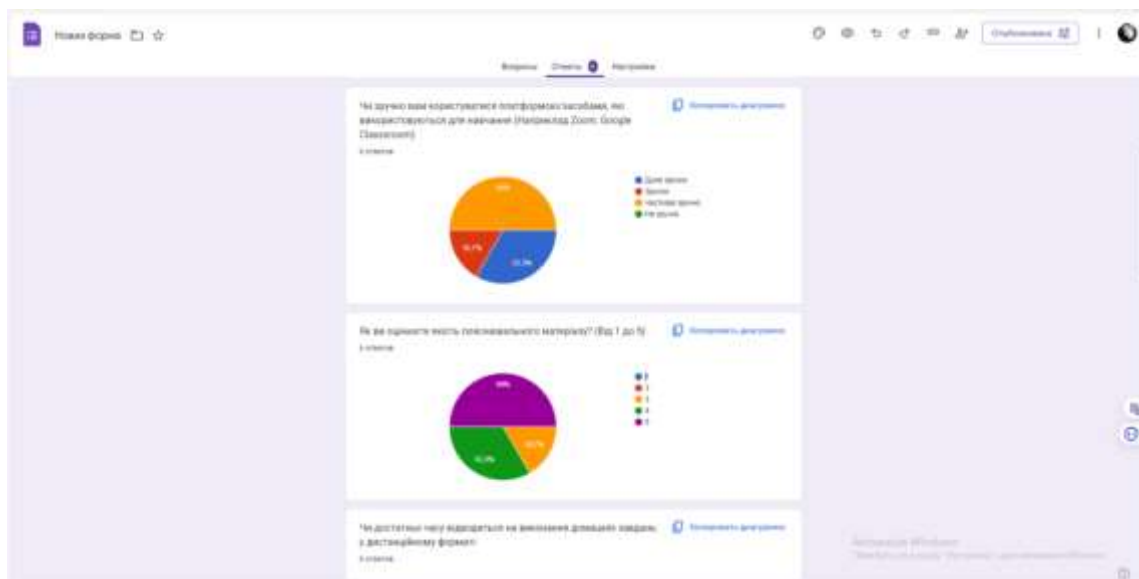

Рис. 4.1. Результати Анкетування (1)

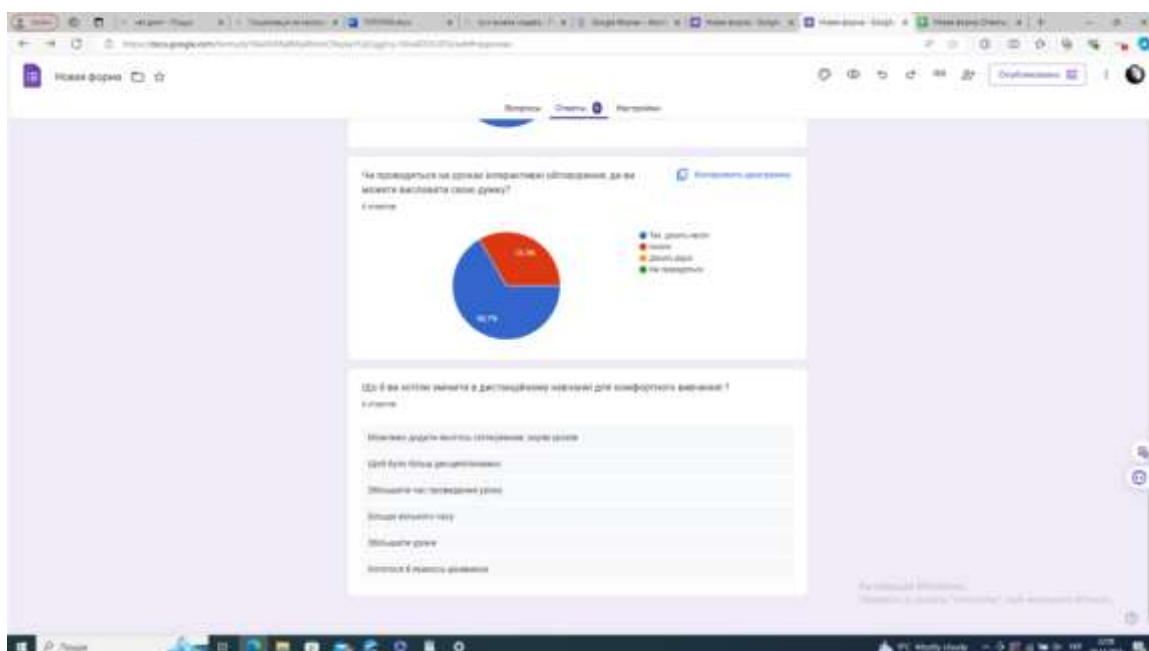

Рис. 4.2. Результати анкетування (2)

Емоційна підтримка вчителів стала важливим фактором у процесі соціалізації учнів під час дистанційного навчання. Вчителі зазначали, що для створення сприятливої атмосфери на уроках вони регулярно проводили індивідуальні консультації та онлайн-зустрічі, що допомагало учням відчувати підтримку. Дослідження показало, що учні, які отримували таку підтримку, були більш адаптовані до нових умов навчання і мали кращі соціальні навички.

Групові проєкти та онлайн-активності стали важливим аспектом навчання, допомагаючи учням не лише покращувати свої знання з географії, але й розвивати соціальні навички, такі як співпраця, комунікація та критичне мислення. Ці активності сприяють формуванню колективного духу та взаємопідтримки серед учнів, що також позитивно впливає на їх соціалізацію в онлайн-середовищі.

Результати проведеного дослідження свідчать про те, що дистанційне навчання справляє як позитивний, так і негативний вплив на процес соціалізації учнів. Утім, використання інтерактивних підходів до навчання, сучасних інструментів для організації групової роботи та підтримка емоційного зв'язку між учнями й педагогами здатні значно підвищити рівень соціальної інтеграції школярів, а також сприяти їхній адаптації до умов нового формату освіти. Зокрема, аналіз уроків географії засвідчив ефективність інтерактивних методів, таких як робота з картографічними матеріалами, перегляд освітніх відео та створення інфографіки. Ці підходи стимулювали зацікавленість учнів і сприяли удосконаленню їхньої взаємодії. У тих випадках, коли вчителі активно залучали учнів до дискусій і кооперативного виконання завдань, динаміка соціалізації зберігалася навіть у рамках дистанційної моделі навчання. Водночас інтерв'ю з педагогами продемонстрували, що організація соціалізації в онлайн-форматі потребує значно більших зусиль і ретельного планування. Чимало викладачів наголошували на труднощах із концентрацією уваги учнів, відсутністю оперативного зворотного зв'язку та неоднорідністю рівня технічного забезпечення. Ці висновки підкреслюють, що ефективність дистанційного навчання значною мірою визначається якістю застосованих інструментів, методичних підходів і належним рівнем професійної підготовки педагогів.

Загалом, результати дослідження підкреслюють важливість інтерактивності, групової роботи та підтримки емоційного зв'язку для збереження високого рівня соціалізації учнів на уроках географії в умовах дистанційного навчання.

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було досягнуто поставлених завдань, що дозволило комплексно проаналізувати процес соціалізації учнів на уроках географії в умовах дистанційного навчання та запропонувати практичні рішення для його оптимізації.

1) Проаналізовано теоретичні аспекти соціалізації у шкільному середовищі показав, що соціалізація є багатограним процесом, який охоплює формування у дітей соціальних навичок, адаптацію до соціальних норм та розвиток здатності до ефективної взаємодії в суспільстві. Школа, зокрема її педагогічний і учнівський колективи, є ключовими агентами соціалізації, які формують у дитини основні морально-етичні принципи, комунікативні вміння та здатність до співпраці. В умовах дистанційного навчання цей процес зазнає змін, проте може бути адаптований до сучасних викликів за допомогою новітніх технологій.

2) Досліджено вплив дистанційного навчання на соціалізацію учнів виявило як позитивні, так і негативні аспекти цього формату. Серед переваг можна відзначити доступ до широкого спектра ресурсів, розвиток цифрових компетентностей і можливість організувати індивідуалізований освітній процес. Однак дистанційне навчання також створює труднощі у підтримці соціальної взаємодії між учнями та педагогами, що потребує впровадження спеціальних методик для стимулювання комунікації та співпраці.

3) Розглянуто уроки географії як засіб формування соціальних компетентностей учнів показав їхній великий потенціал для розвитку критичного мислення, екологічної свідомості, глобального розуміння світу та соціальної відповідальності. Зміст навчального матеріалу з географії, який охоплює питання культурного розмаїття, глобальних проблем і взаємозв'язків у світі, сприяє інтеграції учнів у соціальне середовище та підготовці їх до участі в сучасному суспільстві.

4) Розроблено методичні рекомендації, що спрямовані на підвищення ефективності соціалізації учнів під час дистанційного навчання. Використання інтерактивних методів, таких як групові онлайн-завдання, проєктна діяльність, відеоконференції, інтеграція мультимедійного контенту (карт, відео, інфографіки), дозволяють створювати умови для активної взаємодії учнів і педагогів. Також підкреслюється важливість залучення учнів до колективної діяльності, що розвиває їхні комунікативні навички та стимулює соціальну активність.

Підбиваючи підсумки, можна сказати – дослідження підтвердило, що уроки географії в умовах дистанційного навчання можуть ефективно сприяти соціалізації учнів за умови впровадження сучасних освітніх технологій та інтерактивних підходів. Результати роботи можуть бути використані педагогами для організації якісного освітнього процесу, який сприятиме гармонійному розвитку учнів, їхньому соціальному зростанню та підготовці до викликів сучасного світу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васекін З. Інноваційні технології педагогічного проектування / З. Васекін // Відкритий урок. – 2009. – № 9. – С. 27–28.
2. URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2361-metodi-navchannya> (дата звернення: 21.11.2024).
3. Астахов О. І. Методика викладання хімії : посіб. для природничо-геогр. від. учительс. ін-тів. Київ : Рад. шк., 1953. 252 с.
4. Бас С. В. Формування предметної компетентності у процесі навчання вищої математики студентів економічних спеціальностей [Електронний ресурс]. : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 – теорія та методика навчання (математика) / С. В. Бас ; Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2016. – 19 с. – Режим доступу : <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/0564/1588>
5. Берестова А. Інноваційні технології та методи навчання у професійній освіті [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nadoest.com/innovacijni-tehnologiyi-ta-metodi-navchannya-u-profesijnij-osv>
6. Бех І. Д. Інноваційна виховна технологія: сутнісні положення і шляхи реалізації / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2014. – № 1. – С. 12–17.
7. Бондар Г. М. Хмарні технології у роботі керівника закладу освіти [Електронний ресурс]. / Г. М. Бондар // Управління школою. – 2019. – № 13–15. – С. 11–14.
8. Бутко Ю. А. Інноваційний потенціал телекомунікаційних технологій [Електронний ресурс]. / Ю. А. Бутко // Управління школою. – 2019. – № 7–9. – С. 26–29.
9. Голишкін В.О. Інтелектуальні ігри на уроках. – Харків: Основа, 2006.
10. Василенко Н. В. Інноваційна модель сучасного професійного закладу в контексті освітніх реформ в Україні [Електронний ресурс]. / Н. В. Василенко // Управління школою. – 2020. – № 4–6. – С. 8–69.

11. Ващенко Г. Загальні методи навчання : підруч. для педагогів. Київ : Укр. Вид. Спілка, 1997. 441 с.
12. Вознюк Г. Ф. Організаційно-методичні умови формування інноваційної культури сучасного педагога [Електронний ресурс]. / Г. Ф. Вознюк, Н. Л. Мельникова // Управління школою. – 2019. – № 22–24. – С. 20–53
13. Галата С. Як удосконалити викладання у вищій школі. *Освіта України*. 2021. 5 квіт. С. 1, 6–7.
14. Географія материків і океанів 7 клас розробки уроків [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <https://subject.com.ua/lesson/geographic/7klas/9.htm>
15. Географія, картографія, географічна освіта: історія, методологія, практика. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Чернівці, 7-9 травня 2020 р.) – Чернівці: Видавничо-поліграфічне підприємство «МІСТО», 2020. – 352 с.
16. Герман О.І., Лознякова М.Є. Формування ключових компетентностей учнів під час навчальної дискусії // *Географія*, 2008. – № 21 (121). – С. 2-4.
17. Гільберг Т. Г. Ширинюк Н. "Уроки географії мають подобатися учням". *Географія та економіка в рідній школі*. 2018. 12 (2012). С. 36–37.
18. Гришко, С. В., Непша, Я. Ю. Освітньо-виховне значення шкільного курсу географії у розвитку всебічно розвиненої особистості. *Географія та туризм: матеріали III Всеукр. наук.-практ. Інтернет-конф. Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди (26 лютого 2020 р., м. Харків)*. с. 41- 45.
19. Даценко Л. М. Географія у профільних класах старшої школи. *Часопис картографії*. 2013. Вип. 8. С. 133–141.
20. Дічківська І. Інноваційні педагогічні технології / Ілона Дічківська., 2015. – 304 с. – (3). – (Alma mater+).
21. Железнякова Е. Ю. Організація самостійної роботи студентів у системі Moodle [Електронний ресурс]. / Е. Ю. Железнякова, І. В. Зміївська // *Новітні*

комп'ютерні технології. – Кривий Ріг, 2014. – Т. XII : спецвипуск «Хмарні технології в освіті». – С. 194–203. – Режим доступу : <http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/0564/1091>

22. Застосування інноваційних методів навчання української мови в умовах карантину [Електронний ресурс]. – 2020. – Режим доступу до ресурсу: <https://www.ukrlogos.in.ua/10.11232-2663-4139.08.04.html#:~:text=Інноваційні%20методи%20-%20це%20методи%20що,з%20кожним%20учнем%20у%20процесі.>

23. Зеленський І. «Навчальні ігри на уроках географії» Географія та основи економіки №1 2003 – С.15-20.

24. American women; the report of the President's Commission on the Status of Women and other publications of the commission. Edited by Margaret Mead and Frances Balgley Kaplan, with an introd. and an epilogue by Margaret Mead. New York: Scribner, 1965. 274 p.

25. Arendt, H. The human condition (2nd ed.). Chicago: University of Chicago Press, 1998. 370 p.

26. Boddice, R. "Forgotten antecedents: entrepreneurship, ideology and history", in Ziegler, R. (ed.), An Introduction to Social Entrepreneurship – Voices, Preconditions, Contexts, Edward Elgar, Cheltenham, 2009. P.133–152.

27. Bradford Miller, Returning to Seneca Falls: the First Women's Rights Convention and its Meaning for Men and Women Today. Lindisfarne Press, 1995. 198 p.

28. Burke T.P. The concept of justice. Is justice just? London: Continuum, 2011. 256 p.

29. D. Bornstein and Davis, S. Social entrepreneurship: what everyone needs to know. Oxford: Oxford Univ. Press, 2010. 176 p.

30. Dees J.G., Emerson, J., & Economy, P. Enterprising nonprofits: A toolkit for social entrepreneurs. New York: Wiley, 2001. 200 p.

31. Defourney J. and Nyssens, M. Social Enterprise in Europe: Recent Trends And Developments, WP no. 08/01, European Research Network, 203 40 p.

32. Drayton, B. 'Everyone a changemaker: social entrepreneurship's ultimate Goal'. Technology, Governance, Globalization. Volume 1. Issue 1. Winter 2006. 96 p.

33. Interactive Map Mapper by National Geographic. MapMaker Interactive. URL: <https://www.nationalgeographic.org/education/classroom-resources/mapping/> (date of application: 05.09.2024).

34. Gaus G.F. (2004). The diversity of comprehensive liberalism. In GF Gaus & C. Kukathas (Eds.), The handbook of political theory. London: Sage. P. 100–114.

35. Setianto A. Comparison of kriging and inverse distance weighted (IDW) interpolation methods in lineament extraction and analysis / A. Setianto, T. Triandini // J. Southeast Asian Appl. Geol. – №5(1). – 2013. – C. 21-29.

36. Gupta R. P. Remote Sensing Geology / R. P. Gupta. – Springer International Edition (third edition). – 2018. – 372 p. Filho O. A. Mapping of the Water Table Levels of Unconfined Aquifers Using Two Interpolation Methods / O. A. Filho, W. Soares, C. Iriguay Fernández // Journal of Geographic Information System. – Vol. 8(4). – 2016.

37. Online service for creating interactive tasks. Allows you to create tests, surveys, quizzes. URL: [Kahoot! | Learning games | Make learning awesome!](#)

38. Provides cloud-based software-as-a-service by hosting a shared web platform in real-time, URL: [Padlet – Visual Collaboration for Creative Work and Education](#)

39. A digital whiteboard that facilitates online communication and collaboration with other users. The software allows you to create notes and designs, move things, and communicate using built-in video calls or online chats. URL: [Miro](#)

38. Interactive map for classes URL: [Quizizz | Free Online Quizzes, Lessons, Activities and Homework](#)

41. Interactive map for classes, including hergraphy URL: [Interactive presentation software](#)

42. Electronic Study Card URL: [Infographic Maker Trusted By 11 Million Users – Piktochart](#)

43. A platform for teaching middle school students URL: [Venngage | Professional Infographic Software | 10,000+ Templates](#)

44. Portal for learning in groups URL: <https://app.whiteboard.microsoft.com>

45. Google Questionnaire for Middle School Students URL: <https://docs.google.com/forms/d/e/1FAIpQLSeGnctyZrhzjfTriYllGkajDuS1WCzKB4BIhyF4nxKOy4ijMg/viewform?usp=header>

46. Mahat H. The Readiness of Geography Teacher Trainees in Gamification Approach. *Review of International Geographical Education Online*. 2021. T. 11. №. 3. C. 720-734. URL: <https://rigeo.org/submit-a-menuscrypt/index.php/submission/article/download/29/18>

47. Gaite M. Geographical education and teacher training. Challenges and prospects in the new European Higher Education Area (EHEA). *Boletín de la Asociación de Geógrafos Españoles*. 2011. № 57. P. 459–464.

48. Hong G. Y., Masood M. Effects of gamification on lower secondary school students' motivation and engagement. *International Journal of Social, Education, Economics and Management Engineering*. 2014. T. 8. №. 12. C. 3483-3490. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.660.1918&rep=rep1&type=pdf>